РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. Д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ* 2 ДОЛЯРИ (АБО: 30 КОР. ЧЕСЬК., 200 ЛЕЇВ РУМ., 30 ФРАНКІВ ФРАНЦ., 5 МАРОК НІМЕЦЬКИХ) РІЧНО. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 75 ГР.

РІК III. **ЛЮТИЙ 1935 РОКУ** **ЧИСЛО 2 (26)**

Історія вивчення складні.

(Докінчення).

Довга низка вчених розробляла складневі питання підо впливом Потебні, напр. А. Добіаш (чех), Ф. Ржига, що дали декілька цінних праць. А. Будилович у своїм „Начертаніи церковнославянской грамматики" 1883 р. дав добру складню з помітним впливом науки Потебні. В. Ягіч свою працю 1899 р. (Beiträge...) написав також під сильним впливом Потебні. На жаль, Ягіч питаннями складні не займався, хоч у цій праці показав був, як глибоко він їх розумів. Праця Ягічева присвячена аналізові простого речення; ясний і простий виклад та сила добрих прикладів роблять цю невелику працю дуже цінною, і можна тільки шкодувати, що Ягіч не продовжив своїх праць із складні. „Я долженъ сдѣлать упрекъ самому себѣ, — пише Ягіч у своїй „Исторіи славянской филологіи" 1910 р. ст. 904 — что начатое изслѣдованіе въ Вѣнскихъ Denkschriften, вслѣдствіе другихъ неотложныхъ занятій, оборвалось на первомъ выпускѣ".

Пилип Федорович Фортунатов (1848 - 1914) не займався спеціяльно складнею і не подав її системи; але в багатьох своїх працях він побіжно дав й синтаксичні вияснення, завжди глибокі й цінні; для вияснення історії й значення граматичних форм він зробив дуже багато. В своїх рецензіях на праці А. Попова та Г. Ульянова, а особливо в статті „О преподаваніи грамматики русскаго языка въ средней школѣ" 1904 р. Фортунатов подав багато глибоких і цінних думок. Професорська діяльність Фортунатова була дуже плідна, а його численні учні: Г. Ульянов, А. Шахматов, В. Поржезинський, почасти Є. Будде й ін. розвивали далі думки свого великого вчителя й впливали на цілу мовознавчу науку.

Проф. Казанського університету Є. Ф. Будде (*1859 р., скінчив Одеський університет) дуже багато зробив для вивчення складні, йдучи за Потебнею та Фортунатовим, а особливо своїми працями: „Основы синтаксиса русскаго языка" 1910 - 1913 р., про науку Вундта й Пауля про речення, Складня простого речення й ін. Праці Будде завсіди ставлять основні питання й дають на них хоч і не все самостійну відповідь, але відповідь цінну, оперту на фактичне знання питання та на західньоевропейську науку. Історичне висвітлення його завжди цікаве й цінне. А шкільний підручник складні Будде поніс його свіжі думки й до школи. Взагалі Будде любив складню й багато нею займався, завжди підкреслюючи, що складня — найголовніша наука мовознавства. Не мало зробив для вияснення загальних складневих питань і товариш Є. Будде по Казанському університету — проф. Василь Богородицький (* 1857 р.).

Дуже багато зробили для вивчення

складні й професори: Ол. Ів. Томсон (*1860 р.) в Одесі, що дав глибоке вияснення складні відмінків, працював підо впливом Фортунатова й Корша; Є. Ф. Карський (1860-1931), учень Р. Брандта, що в своїх „Бѣлоруссахъ“ 1912 р. подав складню білоруської мови, правда, неглибоку, оперту головно ще на Буслаєв, і тільки частинно на Потебні. Дуже цінні праці проф. б. Юр'ївського університету Д. Н. Кудрявського († 1920).

Цього ж часу, року 1912-го появилася й відома дисертація проф. Юр'ївського університету Н. К. Грунського: „Очерки изъ исторіи изученія синтаксиса славянскихъ языковъ“, 3 частині. Це огляд вивчення головно російського, поза чим подано критику тільки на праці Міклошіча та Вондрака. Проф. Грунський ціле своє життя займається складнею, і в цій праці подав силу цікавих думок та заміток, добре використавши відповідну літературу; книга заторкує силу найрізніших складневих питань і подає на них свою відповідь, і в цім головна її цінність. На жаль тільки, багато зовнішніх недостач сильно зменшують вартість цієї праці. Так, брак покажчика до праці, що піднімає сотні питань, дуже дається в знаки; Грунський звичайно не цитує праць докладно: не подає років, не зазначує докладно журналів, де праці видруковано, часом не подає заголовків, часто цитує скорочено і т. ін.; не мало тут матеріялу й не на тему; часті повторення, навіть тими самими словами, напр. на ст. 216-255. Сам план праці — хронологічний — змусив автора до безконечних повторень; план предметовий цілої праці, з коротким історичним вступом, був би тут доцільніший. Часто маємо тут дуже поверхове трактування навіть важливих складневих питань.

Олексій Олександрович Шахматов (1864-1920), найвидатніший російський лінгвіст початку XX-го ст., майже цілий свій вік не займався питаннями складні. Але глибокі роздумування над життям мови привели його в кінці до переконання, що слово живе тільки в мові, в реченні, що найважніша наука мовознавча — то складня. Ось тому останні шість літ життя свого Шахматов присвятив найбільше складні, глибоко ввійшов у її питання, а це логічно допровадило його навіть до частинної зміни своїх попередніх метод праці. 1914-1915 акад. року Шахматов у Петроградськім університеті провадить семинар із складні „Повісти временних літ“, 1916-1917 ак. р. там же читає складню російських народніх казок, а 1918-19 і 19-20 р. р. — складню сучасної російської літературної мови. І хоч небагато мав Шахматов слухачів, — часом тільки 2-3, але чутка про глибокі його думки в питаннях складні скоро розходилася серед усіх фахових лінгвістів. На сам кінець життя Шахматов узявся написати курс складні, та, на жаль, праці своєї не тільки не закінчив, але докладно не виправив і написаного.

В р.р. 1925-1927 вийшло накінець посмертне видання цього незакінченого курсу: А. А. Шахматов: „Синтаксис русского языка“, вип. I-II. У цій праці Шахматов подає надзвичайно багато найрізноріднішого матеріялу, головно із сучасної літературної мови, часто беручи й свій власний говір за об'єкт досліду. Тонка аналіза складневих явищ ставить цю працю на перше місце в сучасній літературі. Глибока логічність думання, така характерна для всіх праць Шахматова, виявилася тут у своїй найповнішій силі й блискучості.

На жаль тільки, — „Синтаксис“ Шахматова, так широко задуманий, не закінчений, — ч. I до друку приготовив, хоч не закінчив, сам автор, а ч. II — це тільки чернетки Шахматова; але й те, що видане, наочно показує, яку велику втрату понесла наука через це незакінчення „Синтаксиса“...

Вияснення Шахматова надзвичайно глибокі; часто він іде за думками Потебні, але часто — особливо в принципових питаннях — займає самостійне становище, відмінне від Потебневого, напр. у питанні про значення присудка в реченні, про безсуб'єктні речення; й т. ін.

На дві методологічні ознаки Шахматового „Синтаксиса“ зверну тут увагу. Найперше, складня ця психологічна, бо всі її явища Шахматов аналізує переважно з психологічного погляду, згід-

но їх стосунку до людської свідомости; правда, не є це чистий психологізм, — Шахматов аналізує психічні явища тільки в їх наслідках, як субстрат граматичних форм. Подруге, складня Шахматова не має глибшого історичного освітлення. Ціле життя своє Шахматов працював історично-порівняльною методою, завжди даючи глибокі історичні екскурси всіх тих явищ, що ними займався. Але останні роки праці Шахматова над складнею захитали його історичну методу, — він ніби переконався, що живу сучасну мову треба досліджувати трохи не так, як досліджується фонетичні явища, — в складні „йому відкрилась можливість іншого пояснення мовних явищ — пояснення такого, що допроваджувало явища живої мови до їх психічних джерел“ (С. Бернштейн 230). Шахматов таким чином досліджує живу сучасну російську літературну мову, не часто даючи невеличкі екскурси в минуле; прикладів із пам'яток дає надзвичайно мало.

Складня Шахматова вже сильно вплинула на російську науку; вплив її на науку українську так само величезний, а з часом може й збільшиться, взагалі вона матиме всеслов'янське значення.

А. М. Пєшковський, видатний учень Шахматова й Поржезинського, багато працює в ділянці складні, популяризуючи наукові здобутки. Його остання велика праця — „Русский синтаксис в научном освещении“ (1928 р., видання 3, зовсім перероблене), не зважаючи на її непомірне розтягнення й велике число непотрібного суб'єктивного „міркування“, — безумовно сильно вплине на поглиблення наукового синтаксичного знання серед широкого громадянства та школи.

Я навмисне докладніше спинився на огляді головно російської синтаксичної науки, бо ж вона мала всеслов'янський вплив, і найсильніше впливала на українську науку. Із усіх слов'янських народів росіяни взагалі найбільше працювали для вивчення складні. Коротесенько спинюся тепер на синтаксичній науці інших слов'янських народів, а в кінці — на науці українській.

Чехи до вивчення слов'янської складні внесли багато цінної праці. Довга низка чеських учених, починаючи від Йос. Добровського, безупино працювала над вивченням складні, напр. V. Zigmunt, F. Bartoš, W. Vondrák і ін. В. Вондрак глибоко дослідив старослов'янську складню, а це допомогло йому написати цінну „Порівняльну складню“ 1908 р. Так, ця праця має не мало помітних недостач (мале знання попередньої літератури, особливо творів Потебні, скупі приклади, брак глибокого розуміння складневих явищ), але через свій синтетичний характер вона ще надовго позостанеться важливою підручною книгою для вивчення слов'янської складні. Над історією речення багато попрацював Йос. Зубатий і дав низку глибоких вияснень, а його працю з честю продовжують його учні: Травнічек, Вайнґарт, Гавранек, Матезіус і ін. А над усіма цими працями панує велика праця І. Гебауера (1838-1907), що глибоко розро́бив складню історично-порівняльною методою. На жаль і на шкоду для цілої слов'янської науки, посмертне видання повної складні цього великого історика чеської мови так непотрібно спізнилося (1929 р.), що тепер вона не може мати того значення, яке мала б була свого часу.

Не мало зробили для наукового вивчення складні й поляки. Основи для цього поклав іще А. Малецький своєю історично-порівняльною Граматикою 1879 р.; низка видатних польських учених багато працювала й працює на цім полі, напр. К. Аппель, А. Красновольський, І. Бодуен, Бистронь, Завілінський, Р. Пілят, Поржезинський, Ст. Слонський й ін.; багато дав для складні І. Розвадовський. Праці Яна Лося (1860-1928) в цілій синтаксичній слов'янській науці займають важливе місце глибиною аналізу, й становлять закінчену систему, хоч і не все самостійну, але завсіди цінну й цікаву. В теперішній час у вивченні польської складні перше місце займає безумовно Стан. Шобер, невтомний науковий працівник, що дав довгу низку цікавих і цінних праць і не цурається ширити свої знання популяр-

ними працями для широкого громадянства й для школи. Із молодих польських учених складнею поважно займаються H. Gaertner і Z. Klemensiewicz.

Південні слов'яни мало займалися вивченням складні, і поза „Порівняльною складнею“ Фр. Міклошіча праць загальнослов'янських не дали. У сербів синтаксичні праці добре розпочали були Данічіч та Новаковіч, почасти Джорджевіч; але тепер сербська наука складні підупала, а найвидатніший сербський лінгвіст А. Беліч складнею займається зовсім мало. Жвавіш на полі складні працюють болгари, — Л. Мілетіч, Цонев, С. Младенов, А. Теодоров-Балан зробили не мало в цій ділянці; працюють також Атанасов, Богданов, Хаджов і ін.

Українська наука складнею займалася зовсім мало й звичайно йшла за наукою російською. Перша граматика 1818 р. Ол. Павловського складні не має; взагалі ж у XIX-м ст. українці складнею не цікавилися, — граматична література в Східній Україні — через урядові переслідування — тоді зовсім заниділа, а в Галичині, поза несамостійними консервативними шкільними підручниками, нічого показного з складні аж дотепер не написано. „Граматика руского языка“ М. Осадця (1836—1865), що мала три виданні (1863, 1864 і 1876), в складневій частині вбога й для свойого часу.

Перший, хто міг поважніш займатися мовознавством, був Проф Омелян Огоновський (1833-1894); року 1880-го вийшли його відомі „Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache“, де знаходимо й головні явища складні, ілюстровані досить показним матеріялом із народніх говорів. В його шкільнім підручнику: „Граматика руского языка“ 1889 р. маємо вже й цілу докладно подану складню. На жаль тільки, Огоновський займався більше літературою, а в мовознавстві не був самостійний. Наслідуючи головно Міклошіча, Огоновський не перейняв від нього ліпших його рис. Від Потебні Огоновський нічого не взяв, через що його складня не стояла на науковому рівні вже в час свого виходу в світ. Один із найбільших українських учених, П. І. Житецький (1836-1911) складнею спеціяльно не займався, але в багатьох своїх працях часом заторкує й складневі питання, даючи цікаві й цінні вияснення. Складня при відомій Граматиці Проф. Ст. Смаль-Стоцького й Ф. Гартнера: Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache, Відень, 1913 р. ст. 377-454 занадто поверхова й має більше інформативно-описовий характер для чужинців. Шкільний курс складні цих же професорів („Руска граматика“ 1893 р., мало змінена в дальших виданнях) зовсім поверховий і занадто консервативний, — науку Потебні вони цілком оминули. Курс складні Др. В. Сімовича при його „Граматика української мови“ 1921 р. ст. 258-484 значно ліпший, але поза традиційні рамки не вийшов і він.

Взагалі ж, як це ні сумно, геніяльні праці Потебневі найменше відбилися на науці свого народу, а в Галичині, напр., вони жадного впливу взагалі не мали. В Програмі збирання діялектичних відмін 1910 р. Михальчука й Кримського про складню, на жаль, нічого нема.

Сучасна західньоукраїнська мовознавча наука (С. Смаль-Стоцький, І. Зілинський, Ів. Панькевич, В. Сімович, Р. Стоцький і ін.) складнею займається зовсім мало. Навпаки, східньоукраїнська наука XX-го ст. дала вже не мало цінних синтаксичних праць, написаних під великим впливом Потебні. Найбільше в цій ділянці працює нетруджений учений Євген Костянтинович Тимченко (* 1866 р.), що глибоко зайнявся головно складнею відмінків в українській мові. Додатня риса всіх синтаксичних праць Тимченкових — багатство довідного матеріялу, головно з творів народніх; на жаль, матеріялу з історичних пам'яток та літературних творів зовсім мало. Всі праці Тимченкові стоять на високім науковім рівні; звичайно він іде за Потебнею, що в нас перший дав глибокий огляд історії відмінків, але й використовує до того всю европейську літературу. Ціле життя своє Тимченко працює над складнею; на жаль тільки й на велику шкоду для української й

всеслов'янської науки, несприятливі умовини наукової праці в сучасній Україні не дають Тимченкові змоги написати цілу систему складні. На нім знову повторюється сумна Потебнева доля...

У теперішній час східньоукраїнська синтаксична наука стала на високий рівень і помітно росте з року на рік. Ціла низка видатних учених невпинно працює над складнею, даючи дуже добрі праці; особливо багато вже зробили: С. Смеречинський, Ол. Синявський, О. Курилова, М. Сулима, М. Гладкий, Л. Булахівський, П. Бузук та інші; віддавна працює над складнею й автор цих рядків. Смеречинський і Курилова міцно опирають свої праці головно на народній мові, а це дає їм змогу глибше пізнати істоту нашої мови; Ол. Синявський та М. Сулима почали добрі досліди мови Шевченка.

Жадної наукової мовознавчої праці не провадиться серед нашої великої заокеанської еміграції ані в Канаді, ані в Америці, хоч українців там понад півтора мільйона; гірше того — нема там навіть аматорів-україністів. В Канаді є університети, де вчиться багато українців, — але ніхто ще не попильнував, щоб тут викладалася для них українська мова, як науковий курс. Цебто, — в Канаді й Америці нема ще навіть самого зрозуміння потреби вимагати від місцевої влади університетських курсів українознавства; а два українські Інститути, в Саскатуні й Едмонтоні, — на жаль і велику шкоду для цілої нації — науковим вихованням не займаються. І як наслідок усього цього — повна відсутність україністів серед заокеанської еміграції.

На закінчення цього коротенького огляду вивчення складні скажу ще, що шкільна складня не тільки в нас, але й по цілій Европі стоїть дуже низько, — тут панують часто ще середньовічні погляди, а сам план її позичений із плану навчання головно мов класичних. Наукових відомостей шкільна складня звичайно не подає; взагалі ж шкільна наука ніде не відстала від правдивої науки так помітно, як власне в складні, а через це й широке наше громадянство складні своєї мови зовсім не знає й не цікавиться нею.

З цього погляду треба тут підкреслити, що в пореволюційній Росії, в СССР науковим питанням складні присвячується дуже багато уваги. В Росії взагалі довга низка вчених була й педагогами, а тому часто брали на увагу потреби школи й широких мас, напр. Буслаєв, Овсянико-Куликовський, Пєшковський і ін. По революції навчання складні прибрало в Росії реальніші форми, — в школі оминається догматизм у викладі й уперто виганяються з підручників ті ненаукові шаблони, що панували тут за давніших часів. До шкіл масово пішли дорослі й дуже критично поставилися до традиційних викладів, а це й змусило вчителів багато дечого передумати й змінити. На шкільну граматику звернено там велику увагу, а тому підручники складають тепер головно університетські професори, тоді як за дореволюційного часу вони звичайно звисока ставилися до середньошкільної „науки“. Ось таким чином наукове освітлення складні через середню, а почасти й нижчу школу передається там широким масам. „Русская грамматическая учебная литература растеряла сейчас все свои шаблоны“, твердить А. Пєшковський, а це все тільки підносить науку складні, бо якраз тут цих шаблонів аж занадто багато.[1] В шкільній російській літературі тепер мають успіх справді цікаві підручники А. Булаховського, В. Гіппіуса, П. Дуделя, Н. Дурново, С. Карцевського, М. Петерсона, А. Пєшковського, Ушакова, А. Шапіро й ін.

Синтаксичний науковий рух перекинувся з СССР в Україну, і там тепер так само розгублено вже старі шаблони в шкільній складні й пильно шукається нових наукових доріг, що бачимо в працях і підручниках О. Курилової, Є. Тимченка, М. Йогансена, О. Синявського, С. Смеречинського й ін.

На жаль, по інших осідках українського народу, — в Галичині, Закарпатті, Буковині, Канаді й Америці в ділянці української шкільної складні панує

[1] А. М. Пешковский: Научные достижения... 1929 р.

повна відсталість і схоластика, і ніякого просвітку тут іще не видно. Більше того, — тут складнею, найголовнішою частиною науки про мову, цією „царицею мовознавства“ зовсім не цікавляться, не цікавляться так основно, що за останні десятиліття не можна занотувати тут ані однієї поважнішої наукової праці з ділянки складні. І зовсім слушно Проф. Яр. Біленький у поважнім річнику організованого галицького середньошкільного вчительства „Українська Школа“ (1934 р. ст. 16) суворо скритикував галицьку граматичну літературу, додаючи, що вона — „просто глум над дидактикою XX століття“...

Докладна бібліографія праць для вивчення складні за авторами подається далі в окремому розділі.

Література. И. В Ягичъ: Исторія славянской филологіи, Спб. 1910 р. VIII + 961 ст., „Энциклопедія Славянской Филологіи“ вип. 1. С. К. Буличъ: Очеркъ исторіи языкознанія въ Россіи, т. I, XIII в. — 1825 р., Спб. 1904 р. XI + 1248 ст., „Записки историко-филологическаго факультета Спб. університета“ ч. 75. І. Огієнко: Огляд українського язикознавства, „Записки Н. Т-ва ім. Шевченка“, Львів, т. 79-80, 1908 р., тут і докладніша література. Макарушка Є.: Граматика М. Смотрицького, історично-критична студія, „Звіт дирекції української приватної жіночої ґімназії Василіянок у Львові“, Львів, 1908 р. 55 ст. Проф. Н. К. Грунскій: Очерки по исторіи разработки синтаксиса славянскихъ языковъ, т. I вип. 1-2, Спб. 1911 р. 169 ст., „ЖМНПр.“ за 1910 р.; вип. 3: Значеніе А. А. Потебни в исторіи разработки русскаго синтаксиса, Юр'їв, 1911 р. 80 ст.; т. II, Юр'їв, 1911 р., 339 ст. Prof. Dr. M. Weingart: Dobrovského Institutiones, ч. I-II, Братислава, 1923-1925 р., 232 ст., „Sborník Filosofické Fakulty University Komenského v Bratislavě“ чч. 16 і 38, на ст. 166-184 складня Добровського. А. Соболевскій, А. Шахматовъ, И. Ждановъ і В. Воскресенскій: Четыре рѣчи о Ѳ. И. Буслаевѣ, Спб. 1898 р. 39 ст. С. Будде: О заслугахъ Ѳ. И. Буслаева какъ лингвиста и преподавателя, „Извѣстія Общ. арх., ист. и эти. при Казан. унив.“ 1898 т. XIV. Войнаховскій: Значеніе трудовъ ак. Ѳ. Буслаева по исторіи науки о русскомъ языкѣ, „Памяти Буслаева“, Москва, 1898 р. ст. 61-116. Л. Милетичъ: Д-ръ Францъ Миклошичъ и славянската филология, »Сборникъ за нар. умотвор.« т. V ст. 355-499. П. Симони: Фр. Миклошичъ и его ученые труды, „Почесть, Сборникъ статей, посвященныхъ М. Дринову“, Харків, 1908 р. ст. 286-304. Д. Н. Овсянико-Куликовскій: Потебня, какъ языковѣдъ и мыслитель, „Кіевская Старина“ 1893 р. кн. VII-VIII-IX. Др. К. Чехович: Олександер Потебня, Варшава, 1931 р. 185 ст; на ст. 155 167: твори Потебні, на ст. 167-174: Література про Потебню. Проф. Н. К. Грунскій: Значеніе А. А. Потебни въ исторіи разработки русскаго синтаксиса, див. „Очерки“ т. I вип. 3-й, Юр'їв, 1911 р. 76 ст. С. І. Бернштейнъ: Основные вопросы синтаксиса въ освѣщеніи А. А. Шахматова, »Извѣстія« 1922 р. т. XXV ст. 208-233. М. Возняк: Галицькі граматики української мови першої половини XIX ст., Львів, 1911 р. І. Огієнко: Українська мова, бібліографічний покажчик, Київ, 1918, — тут уся потрібна література. Н. Н. Соколовъ: Рец. на книжку Бѣлоруссова („Синтаксисъ русскаго языка въ изслѣдованіяхъ Потебни“), »Извѣстія« т. VIII кн. 2 ст. 347-366 (часто проти Потебні, ніби Потебня »не былъ вовсе лингвистомъ« і т. ін.). Др. О. Маковей Три галицькі граматики (І. Могильницький, Й. Левицький та Й. Лозинський), Львів, 1903.

Збірники на честь мовознавців звичайно дають їх біографії та спис праць. Головніші такі. „Извѣстія отд. русск. яз. и слов.“ 1922 р. т. XXV цілий присвячений Ол. Шахматову. „Сборник статей в честь акад. А. И. Соболевского“, 1928 р., „Сборник“ т. 101. »Prace Filologiczne« 1929 р. т XIV присвячений В. К. Поржезинському, т. XV, дві частині, 1930-1931, І. Бодуенові де Куртене, т. XVI 1934 р. — А. А. Кринському. »Symbolae grammaticae in honorem Ioannis Rozwadowski«, т.т. I-II 1927-1928 р.р., Краків. »Slavia Occidentalis« т. XII 1933 р., Познань, присвячений K. Nitschowi. *Χαριστήρια* на честь Ѳ. Е. Корша, 1896. „Памяти И. В. Ягича“, „Известия отд. русск. яз. и слов.“ 1924 р. т. 28, ст. 335-393. „Prace lingwistyczne, ofiarowane Janowi Baudouinowi de Courtenay dla uczczenia jego działalności naukowej 1868-1911“, Краків, 1921 р. XVI+263 ст. „Prace polonistyczne, ofiarowane Janowi Łosiowi dla uczczenia dwudziestopięciolecia jego działalności naukowej na Uniwersytecie Jagiellońskim. 1902-1927“, Варшава, 1927 р. див. „Prace Filologiczne“ т. XII, XXVII + 610 ст. Sbornik u slavu Vatroslava Jagića, Берлін, 1908. *Μνῆμα,* Sborník vydaný na pamět' čtyřicitiletého učitelského působení prof. Jos. Zubatého, Прага, 1926. Сборникъ статей по славяновѣдѣнію, составленный и изданный учениками В. И. Ламанскаго по случаю 25-лѣтія его ученой и профессорской дѣятельности, 1883 р.

Іван Огієнко.

Артизм творів Степана Руданського.

(Продовження).

Свої балади ділить Руданський на три підвідділи, а саме: „замогилки“, „змінки“ та „звичайки“. Це терміни, що автор ужив їх для розділення своїх балад на основі їхніх головних мотивів. Між замогилки помістив він усі свої балади

з ленорським або зближеним до такого мотивом. Змінки — це термін для означення балад з метаморфозами, а звичайки — це балади з перевагою побутового елементу. На цьому прикладі бачимо, як Руданський сам творив нові слова, щоб точно означити роди своєї поезії. Часом заходив він у цій своїй винахідливості занадто далеко, охрищуючи напр. своє оперове лібрето п. з. „Чумак“ родовою назвою: „український дивоспів на штирох місцях“, т. зн. українська опера в чотирьох діях.

Що ж до заголовків поодиноких поезій Руданського, то їх можна розділити на два головні типи. Заголовок може висувати на перший план центральну особу чи подію, що має найбільше значення для розвитку акції. Такі заголовки мають вартість через те, що вони органічно зв'язані зо змістом творів та причиняються до скорішого їх зрозуміння. До цього типу належать напр. заголовки: „Могила“, „П'яниця“, „Наука“, „Моя смерть“, а в епіці: „Опир“, „Безнадія“, „Розмай“, „Заклята дочка“, „Початок світа“, „Велетні“, „Бог на землі“ й інші. Заголовок тут віддає найістотнішу особу, річ, психічний стан або подію, що мають першорядне значення для внутрішнього змісту твору. Цікаво, що навіть при вільному перекладі Бюргерової „Ленори“ з зовсім принагідним заголовком, Руданський перемінив його на повне змісту означення „Безнадія“.

Другий тип, — заголовки подають тільки побічні риси, що акцію супроводять, але істотного значення для її розвитку не мають. Цей тип можна поділити на два відділи: в першому будуть такі зовнішні признаки, що читачеві цілком нічого не говорять про акцію чи про настрій даного твору. Сюди належать напр. імена дієвих осіб. З цього погляду далеко слабший, ніж перший, другий заголовок „Опира“, а саме: „Івась і Ганнуська“, бо коли перший читача відразу підготовляє на таємну мертвецьку історію та висловлює головну пружину розвитку фабули, другий подає двоє зовсім байдужих імен.

Однак між заголовками, що подають ім'я героя, є й такі, що далеко краще, ніж вгорі наведений, підготовляють читача. Це титули, що в них ім'я якогось для сподіваного круга читачів добре знаного героя історії, мітології чи сучасности вже само собою дуже багато роз'яснює. Сюди належать головно заголовки творів Руданського біблійного та історичного характеру, а саме: відділи „Байок світових“ п.з.: „Цар Давид“, „Соломон“, історичні поеми: „Мазепа“, „Іван Скоропада“, „Павло Полуботок“, „Велямін“, „Павло Апостол“, „Мініх“, та історична балада „Віщий Олег“. Виразність та змістовність цього останнього наголовку піднесена ще й тим, що до імені знаної історичної особи додано сталий епітет, а він наводить відразу на асоціяцію із зв'язаним з цією особою поетичним переказом (як і в Пушкіна).

Друга група заголовків цього типу,— це такі титули, що подають, правда, тільки випадкову, зовнішню рису, але ця риса має значення символічне або настроєве. З таким символом маємо до діла в заголовку великої слов'янофільської поеми „Цар Соловей“. Сюди належать і заголовки балад „Хрест на горі“ та „Край печери два дубочки“. Звичайні побічні обставини маємо до діла в титулах „Вечерниці“, „Купці“ і т. ін. Побічні риси, але однак як вислід розвитку акції, подають заголовки балад із метаморфозами „Тополя“, „Верба“, „Явір“.

В ліриці Руданський не присвячує заголовкам багато уваги, і найчастіш надписує вірш першим рядком самої поезії, жанровим означенням, як: „Пісня“, „Серенада“, „Псалом“ і т. ін., або й залишає зовсім без заголовку. Виїмкові випадки були зазначені вгорі.

Серед заголовків приказок знаходимо титули різних розбираних тут типів, однак специфічний характер цього жанру поставив тут на поважне місце ще один тип, а саме — автор уживає часто, як заголовка, згущеної формули, поанти даної анекдоти, як ось: „Не мої ноги“, „Аби душа чиста“, „Свиня — свинею“, „Pasa na dzieci“, „Szukaj sensu“, „Вареніки, варенікі“ і багато інших.

Вкінці ж треба згадати про спосіб передавати заголовки в перекладах Руданського з чужих мов. Руданський старався

чужі назви все зукраїнщити, і взагалі лишав собі тут вільну руку. Про зміну заголовку Бюргерової „Ленори“ на „Безнадія“ вже була мова. В такому самому дусі, вкладаючи в заголовки більше змісту або зукраїнщуючи їх, зміняє Руданський також інші титули чужих творів. Незміненими залишилися тільки Лермонтова „Демон“ та „Іліяда“ в дефінітивній редакції, — бо спершу й вона звалася в Руданського „Ільйонянка“. Зате ж для Вергілієвої „Енеїди“ створено заголовок „Енеянка“, а також переложено всі заголовки т. зв. „Старочеських співів“, то значить перекладів Краледворського і Зеленогорського рукописів. В останньому випадку автор доходить до неоправданих перекручувань і вважає їх українськими формами чеських імен. Так напр. замість заголовка „Oldřich a Boleslav“ стоїть у нього „Олодра і Боліслав“, замість „Beneš Hermanov“ — „Бен Германів“ і т. ін.

В загальному можна про заголовки творів Руданського сказати, що наш поет присвячував їм багато уваги та розумів їх мистецьке й психологічне значення. Інша річ, що в конкретному переведенні часто автор не доходив до бажаних вислідів. (Далі буде).

Львів. Др. М. Гнатишак.

Спиридо́н Черкасе́нко,
один із найвидатніших сучасних українських поетів (* 1876 р. у Новому Бузі на Херсонщині).

Наша твердиня.

Поема.

1. Наша твердиня.

О рідна мо́во, ска́рбе мій!
В мертво́тних на́пастях чужи́ни
Ти — мій цілю́щий, мій єди́ний
Душі підби́тої напій...

Неха́й гноби́ть за ро́ком рік
Надій нездійснених нару́га, —
В тобі́ міцна́ моя́ поту́га,
На всі скорбо́ти пе́вний лік.

І в краї рідному терпінь —
Путі́ недовідо́мі Бо́жі! —
Стоїш ти го́рдо на сторо́жі
Наро́дніх пра́гнень і святи́нь.

Плюндру́є все хижа́к лихи́й:
Мій рідний край — сумна́ пусти́ня...
Лиш ти стоїш, як та тверди́ня,
О рідна мо́во, ска́рбе мій.

17. XII. 1934. С. Черкасе́нко.

Нові студії говірок української мови.

В останніх місяцях 1934 р. вийшли ось які праці з поля української діялектології.

1. Іван Зілинський: **Лемківська говірка села Явірок** („Lud Słowiański“ III. 2, Краків, 1934 р.). Це опис найдальше на захід висуненого села по північній стороні Карпат на Лемківщині, що творить з трьома селами: Білавода, Чорнавода, Шляхтова та з закарпат-

ськими селами в Чехословаччині: Літманова, Орябина, Фольварк цілість. Основною прикметою явірської говірки є „*ыкавізм*“, цебто перевага заднього звука *ы* і то не тільки на місці, де він являвся вдавнині (дым, рыба), але також на місці старого *о* в закритих складах: *кынь, выл, ґрым* замість *кінь, віл, грім*, також на місці старого *е* в закритих складах (*шысть, гребынь, принього*) та на місці старого *ѣ* (наше *і*) (*лйыс, пйысок* замість *ліс, пісок*). Коли до цього додамо ще й інші випадки появи старого звука *ы*, розширені по лемківських говірках по обох сторонах Карпат, а то: 1. по гортанних *к, г, х, ґ*: *сокыра, другый, хыжа, шраґы*, 2. по шиплячих *ж, ш, ч*: *шыло, жыто, чысто*, 3. на місці давніх сполучень *ръ, лъ*: сыўза, обырві, блыха, 4. з ъ перед наступним *и*: *одыйті, розыбраті*, то дійсно говір цей надзвичайно „грубий.“ Подібні прикмети мають тільки говірки закарпатські: В. Липник, Фольварк, Годемарк, Любицькі, Купелі. Інші прикмети, що їх вичислює проф. І. Зілинський, такі самі, як і говорів лемківських ув опису Верхратського.

2. Друга праця, поміщена на сторінках того ж польського журналу, походить з пера О. Шемлея й має титул: Z badań nad gwarą łemkowską. Шемлей старається збити неправдиві погляди деяких учених (Соболевський, Свєнціцкий, Лер-Сплавінський) про західньослов'янське походження лемків, й доказати, що ця гіпотеза нічим не уґрунтована. Думки свої підпирає ось якими доказами. Заступства носових *ę, ǫ*, а то: *е, ам, ан, у* замість *е*; *а, ам, ан, ен, ом, он, ін* замість *ǫ*: *кады, тады, ґамба, ванс, венґор, вентка*, — *хомонт, бінчати*, — *гореч, месо, мьестя, цешко* — *брямчати, пантлиця*, — *стушка, м'юзґра*, — можна розділити на тип старший та молодший. Та вони — запозичення або з польського, або східньословацького й не випливають з органічної будови лемківських говірок. Те саме щодо заступств давнього сонантичного *р*, де побіч загальноукраїнських *ор, ер* (*гордий, шершень*) виступає *ар, ір*: *ґардий, вірьх*, але такі заступства також пряме запозичення з польського або східньословацького.

Заступства пливких *р, л* з *ъ, ь* (*ръ, рь, лъ*): *ир, ил, ер* (*ґырміти, сылза, обервы*) або рідші *ры, лы* (*дрыва, слыза*) не обмежуються тільки лемківською територією, але йдуть далеко на схід Карпат, а цим самим не носять на собі знамен східньословацьких.

3. Третя праця появилася в Х-тім річнику „Наукового Збірника тов. Просвіта в Ужгороді“ (1934), а то підписаного автора: **Говір сіл ріки Руської був. Марамороша в Румунії.** Говори чотирьох сіл ріки Руської: Лугів, Полян, Кривого та Рускови являються перехідними говорами між гуцульськими горішнього Черемоша та говорами південного Марамороша на Закарпатті в Чехословаччині.

Спільності гуцульські: 1. затрата *ы* і переміна його на звук середній *и* (*дим, син*), 2. ширша вимова *и* з нахилом до *е* (роби^е^ти^е^, ди^е^м), 3. поява *и* по губних на місці старого *о* в закритих складах (*биб, звир, пид, мист*), 4. затрата м'якости зубних *з, с, ц* у визвуці (*дес, круз* = *крізь, хлопец*), 5. частинна м'якість шиплячих *ж, ш* (*жяба, шяпка*), 6. брак вставного *л* по губних у дієслів, що їх пень теперішнього часу кінчиться на губні *п, б, м* (*роб'ю, сип'ю, лам'ю*), 7. зберігання різниці в давальнім і орудним відмінку іменників *-о* пнів: *вівчареви, вівчарем*, а не *вівчарьови, вівчарьом*, 3. зберігання в родовім та давальнім відмінку відміни займенникової старих закінчень *-его, -ему* по шиплячих (*нашего, нашему, чужего, чужему*), 9. опускання *т* в 3. особі множини дієслів *и* класи (роб'я, нося), 10. рідкий перехід м'якого *а* на *е* (*п'еть, зіле*).

Спільності з говорами долішньо-мароморськими: 1. звук *у* на місці старого *о* в закритих складах, але не по губних (*кунь, дум, руг*), 2. звук *ю* на місці старого *е* в закритих складах (*нюс, в'юз* замість *ніс, віз*), 3. зберігання м'якого *а* в усіх майже положеннях (*часто, м'ясо, теля*), 4. частинне отвердіння шиплячих *ж, ш* (*ношу, можу*), 5. закінчення 1. особи множини дієслів *-ме* (*ходиме*), 6. творення часу будучого через

буду, а не *му*, 7. форми часу минулого дієслів: *вести*, *плести*, *мести*, *бости*: *в'юх*, *плюх*, *м'юх*, *бух*.

Говірка цих сіл важна для реконструкції давніх гуцульських говорів, а також до зрозуміння зв'язків між говорами долішньомараморськими та південноподільським. Ужгород. Іван Панькевич.

Шкільна термінологія.

В справі шкільної термінології, що її пропонує д. Ст. Сірополко („Р. М.", 1934, 9 ч., 391-394 ст.), дозволю собі ось що завважити:

1. Термін „виховни́к" кращий від застарілого слова „вихова́тель". Словник О. Ізюмова подає ще й термін „вихова́ч" (Х., 1931 р., 65). Це слово, на мою думку, виразніше висловлює активність, як „виховник", подібно як і слова: дія́ч, оповіда́ч, ора́ч, сія́ч і б. і. Усе таки можна й треба залишити також і термін „вихо́вни́к", тому що від нього утворюються прикметники: „вихо́вний" і „виховни́чий".

2. „Довгість — протяжність — тривалість шкільного року". З усіх цих трьох термінів ні один не відповідає! „Довгість" = довжина, довгота, рос. длина, нім. die Länge, фр.: longitude (Ф. Калинович: Словник математ. терм., І, 27) — про вимір простору. „Протяжність" — термін, що стосується до означення довгости голосних звуків, цебто, чи вони протяжні (довгі), чи непротяжні (короткі); нім. die Dauer (Quantität) der Selbstlaute. „Тривалість"— 1) тривкість, міцність, міцнота, твердість (рос. прочность, Р.-У. Сл. III, 622); 2) в геології рос. вязкость (Акад. П. А. Тутковський: Словн. геол. терм. 191 ст.) Желехівський перекладає укр. „тревалість", по-нім. Dauerhaftigkeit, Bestand, Beständigkeit (Сл., 981 ст.), отже тривкість, постійність, сталість. Так само й Кміцикевич (Нім.-укр. сл. 96 і 121). Тому годі прийняти термін „тривалість шкільного року". Відповідніш буде покористуватися зворотом: „тривання" або „тривок" шк. р. (die „Dauer" des Schuljahres, Кміц., 121; рос. „продолжительность" учебного года, Р.-У. Сл., III, 569).

3. Про слово „підручник" пише д. Сірополко, що цей термін у нас уживається в подвійному значенні: а) для означення підручної книжки для школярів, б) для означення підручної книжки для вчителів. Відмежовуючи таким робом обидва значення слова „підручник", д. С. залишає це слово для першого значення, але для другого пропонує слово „посібник". Словн. пед. терм. П. Горецького рекомендує термін „порадник", 47 ст. Слова „посібник" взагалі нема в сл. Грінченка, слово „порадник" перекладає Грінченко рос. сл. „советник": „Не порадник він, а зрадник" Сл. III. 342. „Посібник" нагадує рос. „пособник" = помагач, помічник (Р.-У. Сл. III, 356 і 396).

Приймаючи на увагу чужомовні терміни, пропоную залишити слово „підручник" у значенні нім. Handbuch, франц. manuel, рос. руководство, цебто підручна книжка для вчителів, а для нім. Lehrbuch, франц. cours, traité, рос. „учебник" раджу прийняти новий термін навча́льник. Якщо вже загально вживаємо слів: навча́льний, навча́ння, навча́ти, то можемо, згідно з духом української мови, утворити й слово навча́льник, цебто книжка, що навчає, що за її допомогою навчає вчитель дітей.
Львів. Проф. Володимир Калинович.

»Мовний Порадник«

для Редакторів, Видавців і Робітників пера.

Лист п'ятий.

7. „В Україні", а не „на Україні".

Ми сильно звикаємо до найрізніших перестарілих мовних виразів і вперто вживаємо їх, не питаючи себе, чи то вираз добрий, чи недоладній. До своєї власної мови ми все забуваємо застосувати одну з важливих вимог методології наукової мовознавчої праці: глибоко

зрозуміти основне значення форми, що її досліджуємо. До таких непродуманих традиційних форм належить і вираз „*на* Україні“, що має в нас прецікаву історію.

Справді, подумаймо глибше, що визначає така звичайна в нас форма „*на* Україні“?

Три роки тому запитав був мене раз один чужинець, що трохи вмів по-російському, чому я говорю *на* Україні, а не *в* Україні, як би то нормально належало говорити. Дати доброї відповіді на це ніби просте питання я не міг відразу. Пізніше почав я над цим думати, і вкінці пересвідчився, що наше загальноприйняте „*на* Україні“ таки неправильне, і що взагалі існує помітна відміна між виразами „*на* Україні“ та „*в* Україні“. Приглянься до цього ближче.

Коли ми говоримо про географічне місце відокремлене, самостійне ціле й зовсім окреслене, тоді на питання *де* вживаємо тільки прийменника *в* чи *у* (а не *на*) з відмінком місцевим: А я *в* Каневі родилась (Шевченко, „Великий Льох“; дальше подаю приклади все з Шевченка), *у* Почаєві святому ридала-молилась.

Так само, коли говоримо про докладно окреслену територію, як закінчене ціле, або про самостійну державу, тоді завжди вживаємо тільки прийменника *в* чи *у* (а не *на*): *в* Австрії, *в* Америці, *в* Румунії, *у* Франції, *в* Польщі, *в* Росії і т. ін.

Що ж до прийменника *на* з місцевим відмінком, то його вживаємо при географічних назвах на питання *де* тільки тоді, коли територія, що про неї мова, не окреслена докладно, не самостійне ціле, а тільки складова частина якоїсь держави, чи взагалі це частина якоїсь окресленої території, нпр. завжди кажемо: *на* Поділлі, *на* Полтавщині, *на* Київщині, *на* Волині, *на* Буковині і т. ін.

Відміну між *на* та *в* при територіяльних назвах добре видно в цьому Шевченковому вірші: *у* Києві *на* Подолі було колись („Чернець“), — тут Поділ частина Києва. Так само кажемо: *у* Львові *на* Личакові, *в* хаті *на* покуті і т. ін. Кажемо: *в* садку, *в* хаті, *в* університеті (а не: *на* університеті), але: *на* вигоні, *на* вулиці, *на* площі і т. ін.

Наш вираз „*на* Україні“ складався історично, але головно за останні віки, коли Україна не була самостійною, а тільки частиною іншої держави. Стара історична Польща з свого державного погляду правильно говорила тільки: *na* Ukrainie, *na* Litwie, *na* Mazowszu і т. ін. Те саме було пізніш і з державного погляду російського: *на* Украинѣ, як *на* Кавказѣ, *на* Кубани, *на* Уралѣ і т. ін. Цілі віки ми чули то *na* Ukrainie, то *на* Украинѣ, а тому й защепили собі це „*на* Україні“ як своє власне, зовсім забувши про його історичне походження й не відчуваючи, що власне це *на* — це ж болюча й зневажлива ознака нашого колишнього поневолення...

Стара наша *Русь* чи *Малоросія* складалася з декількох частин: Галичина, Волинь, Поділля, Україна (головно Київщина). Хто слова *Русь* чи *Малоросія* вживав на означення цілого народу, для того Україна була тільки частиною; це, скажемо, завжди бачимо в XVII-XVIII віках, нпр. в універсалах Богдана Великого або в Літопису Величка й ін. Україна мислилась тоді частиною цілого нашого народу, Руси, а тому вираз „*на* Україні“ був нормальний. Але вже за старих часів дехто розумів Україну значно ширше, а тому й писав “*в* Україні“.

Серед українських земель Галицька земля довше за інші затримувала свою незалежність і взагалі мислила себе більше відокремленою, чому ще й досі заховала свою державницьку граматичну форму, бо завжди говоримо тільки „*в* Галичині“, а не „*на* Галичині“. Навпаки, говоримо тільки *на* Буковині, *на* Закарпатті.

Коли край мислиться за окреме ціле, конечно вживаємо *в* (а не *на*), пор. навіть рос. *в* Малороссіи або п. *w* Małopolsce.

Цікаво, що Шевченко в своїх творах звичайно мислив Україну, як назву для всього нашого народу, як окреме самостійне ціле, а тому й уживав на питання *де* місцевого відмінка з прийменником *в*. Напр. (видання Доманицького 1910 р.): У нас *в* Україні старий Котляревський

отак щебетав 10. Було колись — *в* Україні ревіли гармати 33. Було колись — *в* Україні лихо танцювало 33. На ввесь світ почули, що ділялось *в* Україні 46. Виріжуть гайдамаки ворогів *в* Україні 75. Велике свято *в* Україні 89. Посіяли гайдамаки *в* Україні жито 125. Давно колись те ділялось у нас *в* Україні 137. Сюніч будуть *в* Україні родитись близнята 220. Чи буду я жить *в* Україні 225 і т. ін.

На питання *куди* при територіяльних назвах вживаємо *в — у* або *на* з відмінком знахідним з такою самою відміною їх: Поїхав *у* Польщу, *в* Італію, *в* Америку (замість до Польщі, до Італії, до Америки), але: *на* Київщину, *на* Буковину, *на* Дін. Так само: wyjechał na Ukrainę, поѣхалъ *на* Украину і т. ін., мислячи Україну складовою частиною своєї держави. Але знову: Поїхав *в* Галичину *на* Яворівщину.

Шевченко й на питання *куди* звичайно добре пише *в*, напр.: *В* Україну ідіть діти, *в* нашу Україну 53. Тепер летиш *в* Україну 54. Сини мої, летіть *в* Україну 57. *В* Україну верталися 60. Що ти несеш *в* Україну 269. Линуть *в* свою Україну 337 і т. ін.

Але звичайний традиційний погляд, що Україна — то частина другої держави, несвідомо захоплював і Шевченка, чому й він не рідко писав і форми „*на* Україні", „*на* Україну": Було колись добре жити *на* тій Україні 34, Пішли цигани і на Волинь, і *на* Украйну 287. Форми „*в* Україні", „*в* Україну" вживає Шевченко в „Кобзарі" 41 раз, а форми з „*на*" — 33 рази. На повстання форм з *на* в Шевченка впливала, звичайно, й вимога ритму.

Котрої ж форми маємо вживати за теперішнього часу? Відповідь ясна з усього вищесказаного: тільки *в* Україні, *в* Україну. За останні 50 літ ми остаточно зріклися своїх колишніх назов *Русь* та *Малоросія*, прийнявши назву *Україна* за назву цілої нашої етнографічної території; коли ж так, то мусимо змінити й стару граматичну форму, й уживати тільки *в* Україні, *в* Україну, а не *на* Україні, *на* Україну. В 1917-1920 роках існувала Україна, як незалежна Держава. Крім того, така-сяка Україна, як територіяльно окреслене ціле, в радянських умовинах правно існує й тепер; усяке зменшення самостійности цієї України ми звичайно вважаємо за акт безправ'я. Коли ж так, то мусимо прийняти знову таки тільки вираз „*в* Україні", як кажемо: *в* Росії, *в* Італії і т. ін., викинувши остаточно з нашого вжитку граматичну ознаку нашого колишнього поневолення—рабську форму „*на* Україні".

Через це й „Заповіт" Шевченків читаємо й співаємо тільки так:

„Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
В Україні милій".

Іван Огієнко.

Передрукуйте це в Вашім Виданні!

Говірка села Серафинець Городенського повіту.

Морфологія.

Іменники. Закінчення давального й місцевого *-еви*, *-єви*, *-ови*: шивце́ви, коне́ви, Василе́ви, паламаре́ви, горшкодра́єви, зло́дієви, при та́тови, при нача́льникови. Кличний часом звучить як називний: па́ни до́хторь, сикре́тарь, старо́ста, дру́жба. Орудний відмінок іменників чоловічого й ніякого роду однини в м'якій та мішаній відміні закінчується на *-ем*, напр.: під доще́м, рубле́м, ноже́м, миче́м, по́лим, під со́нцим, гли́нищим. Місцевий відм. одн. м'якої відміни закінчується на *-и*: на по́ли, на се́рци, на мі́сци, на мо́ри, на кони́, на стирни́, на зиблі́, в поташни́. Місцевий слова „Вили́ґдинь" звучить: по вили́цідни. Називний одн. ж. р. звучить: Ма́р'я. Знахідний відм. одн. іменників ж. р. м'якої відміни має закінчення *-цу*, пр.: ґіни́цу, тили́цу, Ани́цу, копи́цу, мазни́цу. Орудний відм. одн. ж. р. кінчиться на *-ев*, *-єв*, *-ов*: сме́ртив, пе́рстив, зло́стив, ше́рстив, з Мар'єв, лівов руко́в, криво́в ного́в, о́стров сукеро́в. Слова ніякого роду на *-я* (з давнього *-іє*, *-ьє*) не здовжують приголосної: жите́, віси́ле́, трачи́нє, спане́, мили́нє.

Прикметники. Усі прикметники кінчатся тільки на *-ий*: си́ний, сусі́дний, за́дний, жи́тний, псо́вий, гу́січий, псе́чий, глубий. У L[1] прикметники мають коротке закінчення: на зеле́ні траві, в мо́крі оде́жи (без *й*). Вищий ступінь прикметників твориться: а) доданям до прикметникового кореня закінчення *-щий*: ву́щий, ни́щий, бли́щий, дуро́щий, кра́щий; б) до другого ступеня додається ще *май*: май лі́пший, май бі́льший; в) чути рівно ж подвійне степенування: кращі́щий, біліщі́щий, ліпші́щий; г) для збільшення якости прикметника вживається *за*: замали́й, зале́хкий, заму́дрий, задо́брий.

Числівник. Кількісні числівники: їде́н, шти́ри, п'єть, де́в'їть, де́сіть, одина́ціть, підісе́ть, шіздісе́ть, двіста, ти́січа; рядові: пе́рший, тре́тий; збірні: с труїма́ ґітьми́. Числівника „*півтора*“ вживається при йменниках 3 родів: півтара ґа́рцє, ко́рцє, фу́нта, дуби́, ки́ли, ришита́.

Займенники. Вказівний займенник має форму: цей, цє (або циса́), це (цисе́); той, та (тута́), то (туто́). Відміна займенників: особові: мині́ (ми), мине́ (нє, ні), мно́в; тубі́ (ти), тибе́ (тє), тубо́в; зворотний: субі (си); вказівний: їго́, їму́ (му), го, ї, нев, ню, в ні; дівчину кличуть так: „ти-й-ня-ти“!

Дієслово. Говірка знає архаїчні форми: мочи́, лічи́, пичи́, бічи, товчи́, стре́чи.

Закінчення 3 ос. одн. тепер. ч. *-т* перед *-си* деколи відпадає: пи́ши си, хо́чи си, иржи́ си, кида́є си, кладе́ си, гра́є си; але: куби́ла си лі́нит, ку́рка си жу́рит, пес си шкі́рит, куро́ва си лі́тит, рубо́та си ро́бит, хто спит — си снит. Дієслова в 3 ос. одн. і мн. тепер. ч. і 2 ос. мн. наказового способу мають форми тільки без м'якшення: хо́дит, ріжут, хо́дє, но́сє, спіт, рубі́т.

Частка „би“ стоїть не тільки перед дієсловом, але й перед „си“, що зберегло свою рухливість: він би си фскік, яґ би то вчув, я би їму дав, най ли ж би си ру́шив з місцє. Говірка знає тільки форми: зна́в'єм, зна́лам, зна́лас, зна́листи і т. д. Архаїчного „суть“ говірка не знає, а вживає *є*, нпр.: вуни́ є ско́рі; вуни́ є в по́ли. Майбутній час твориться з „буду“ й дієйменника на *-ти:* бу́диш ти си ма́ти, яґ люди цисе́ взна́ют. Дієслова: їм, дам відміняються так: їш, їст, їмо́, їсте́, їде́; даш, даст, даду́т; їш, ї́шти.

Прислівники. Прислівники кінчаться на *-о*: горе́чо, пе́вно, вми́сно; цікавий прислівник: на ніна́що, пр.: збив го на ніна́що.

Виправлення. В ч. 24 „РМ“ на ст. 527 автор не зазначив апострофом правдивої вимови слів; подаю це тут: п'єтниці, п'єть (pjetnyci, pjeť), поре́док, горе́чий, пре́диво (poriedok, horieczyj, priedywo). Так само на ст. 528 треба читати з апострофом: траф'єєси, здуро́в'є, лю́б'ю, ло́м'ю, лу́п'ю, ро́б'ю, ба́в'юси.

Складня.

1. По переченні „не“ часом не маємо родового: але туто́ ніхто́ ни знав; ни скіда́в він той сарда́к.

2. Займенник той, тута́, туто́ стоїть як родівник у різних відмінках перед іменниками: той жибра́к хува́в туті́ срібні гро́ші у той пула́таний сарда́к.

3. Часто навіть іменники, що означають живі істоти, мають знахідний рівний N, а не G-у: він заставив свуї слу́ги ду рубо́ти.

4. По збірному йменникові другий присудок стоїть у множині: прилі́тала рі́жна пта́ха й рузьдзьо́бували той сарда́к.

5. Якщо за підмета в реченні числівник з іменником живої істоти чол. роду, тоді той іменник стоїть у родовому: мо́їх двох синів худи́ло ду шко́ли; прийшло́ двох чулуві́ків; пуби́лоси двох парубків.

6. По числівнику іменник стоїть у родовому множини: він має 5, 6, 7 і т. д. рік зам. років або літ. (Кінець буде).

Яворів. Іван Велигорський.

Доповнення до »Лемківського словника“.

У 22 та 23 числах „Рідної Мови“ помістив д. М. Приймак „Лемківського словничка“ помітніших слів, що їх записав у західній Лемківщині. Щоб цей

Словничок доповнити, подаю помітніші лемківські слова, що їх нема ні в „Словничку“ д. Приймака, ні в словнику І. Верхратського. Ці слова записані переважно в селах: Маластові, Пантній, Бортнім, Рихвалді, Грабі, Дальовій, Ясликах, Липівці, Карликові, Полонній, Петровій-Волі та Чистогорбі. Додаю, що наголос все на передостанньому складі. При нагоді пригадаю, що тепер уже покійний о. Зиновій Флюнт, бувши парохом у Грабі, зібрав повний словничок говору цього ж села. Цей словничок у руках його синів.

Асентраґи (асантраґи, Hosenträger) — шлейки.
Байсак — хлопець.
безгарство — пуста балачка.
бетега — ганьба. У словнику Верхратського „бетега“ — нездара.
босорити — ворожити.
Вабійка, вайбійка, вабія — коритце.
вдовий — удовець.
верекатися — (у Верх. „верабожкатися“) — божитися, присягатися.
вестка (die Weste) — камізоля.
вихвилитися — випогодитися.
возниця — віконце на дах у курній хаті.
Гамар — крик.
гауптак (гуўптак) — дурень.
глевиш — картопляна юшка.
горван — ворон.
Грівниці — Стрітення.
гуляк — весела забава.
гримцувати — скакати.
Доімати — посуджувати.
дурбак — брусок до коси.
дудрати — воркотіти.
душатися — заклинатися на душу.
душитися — змучитися.
Ердек (ördög) — чорт.
Заслухатися — недочути.
змазурити — забрудити.
Кармани — білі спідниці.
карванити — бідувати.
кеньчик — видаток.
коўпак — шапка з баранячої шкури.
колиси — колись.
корчнявий — майкут, шульга, лівак.
кости — штучні погної.
кулкар — („kółko“) — склепар.
кусціцерний — манюсінький.
Лупкач — батіг.
льопи — плітки.
ляючити — годувати (дитину).
Масник — облесна людина.
матина — томасина.
молоджава — молодь.
Наґаб — напасть.
недолугий — нездібний (niedołężny).
нутвак — нездаль, „оферма“.
ніт хто — нема кому.
Облоки — вікна.
оле? — о?
омерза — біда, недоля.
огрісгво — гріхи.
отцвикати (abzwicken) — відрізати.
Пантлики (pętelka) — стяжка.
паточки — сірники.
пахолок (pachołek) — хлопець.
півка — половина.
Пільша — Польща.
пила — тартак.
пипка — люлька.
Резовиня — трачиння.
реберація (rabacja) — бунт, крики.
решетавіти — трупішити.
росівка — мішок на збіжжя до сівби.
світло — явно.
скиси — пивниця (бо там кисне молоко).
скіпа — щепа.
стрижок — більше лоша, що йому вже підстригають гриву.
сціґош — добрий крутій.
Тимениця — тім'я.
Фанта — вдова.
фляґа (plaga) — біда.
фолечний — (також „фалачний“) упертий.
фрас — чорт.
Хоробати — проклинати хворобою.
Цеперити — бити.

Сянік. Ф. Коковський.

Недоля українського правопису в Галичині.

В органі найміцнішого й найповажнішого вчительського товариства в Галичині: „Взаїмна Поміч Українського Вчительства“, а саме в 1-ій кн. VIII-го річника „Шлях Виховання й Навчання“ за 1934 р. на ст. 60-62 уміщено ось таку редакційну статтю (І. Ющишина), що правдиво описує недолю українського правопису в Галичині.

„Правописне питання набрало в нас не абиякої гостроти та викликає серед найширших кол учительства поважне хвилювання.

До 1914 року не було в нас фактично правописного питання. Галичина й Буковина мали свій офіціяльний правопис від 1893 року, що не викликав ні в кого ні заперечень, ні сумнівів. Той сам правопис прийняла й заокеанська еміграція з тих земель. Наддніпрянська Україна мала, особливо від 1905 р. власний правопис, вироблений тодішніми українськими письменниками й журналістами. Існування цих двох правописів у ті часи було вповні оправдане й не притягало до себе уваги покликаних чинників українського народу.[1]

[1] Це трохи не так, — наддніпрянські мовознавці не раз виступали проти непотрібних труднощів „галицького“ правопису. Див. хоча б відому книжку Б. Грінченка: „Три питання нашого

Галичина й Буковина жили собі своїм загумінково-національним життям, а Наддніпрянщина своїм. Кожний розумів, що так воно є й так мусить бути, що мусить бути через деякий час невелика різниця в змісті й формі культури двох відламів одного великого народу, що довгі літа перебував підо впливом різних чужих культур.

Це становище змінилося основно від 1917-18 р. Ми пережили історичну хвилину народнього об'єднання. Закороткий це був час, дуже навіть закороткий, щоб довести до тіснішого об'єднання народу в змісті й формі його національної культури. Але тим не менше оставив він таки в нашій збірній свідомості потребу такого чисто формального об'єднання. Найвиразніше відчули ми цю потребу в ділянці однієї літературної мови й одного правопису для цілого народу.

Тут випадає зазначити, що ця потреба виступила в найгостріших формах тільки на землях колишньої австрійської займанщини. Над Дніпром немає її й по сьогоднішній день. Там іздавна вже виробили наші письменники й журналісти тверді основи під літературну мову та правопис. Той сам правопис, що прийнявся був у літературі й журналістиці 1905 року, панує й нині в літературі, пресі та офіціяльних документах Радянської України. Немає найменшої потреби називати цей правопис глумливо „постишівщиною“, бо ж таке некритичне іронізування не відповідає правді. Тверді основи цього правопису були вироблені й прийняті в 1905 році, коли ще про Постишева на Україні не міг ніхто й думати та коли взагалі росіянам і на думку не могло прийти вмішуватися в справу українського правопису. Цю правду потверджує вповні становище журналу нашого мовознавства — „Рідної Мови“.

Інакше стоїть ця справа на українських землях під Польщею. По нашій національній катастрофі 1918-20 років виринула в нас пекуча потреба управильнити правописне питання. З цією метою випустило Наукове Товариство ім. Шевченка 1922 року свої правописні правила в опрацюванні д-ра К. Кисілевського. Не було це — як нераз уже прилюдно заявляв сам автор — остаточне поладнання правописного питання. Була це тільки тимчасова спроба припинити правописний хаос аж до хвилі, поки не появиться один всеукраїнський правопис для цілого українського народу на всіх його етнографічних землях та на еміграції. І дійсно, спільними заходами наддніпрянських і наддністрянських учених (Київська Академія Наук і Наукове Т-во Шевченка ві Львові) удалося опрацювати в 1929 році один український правопис. До поширення його серед західньо-українського громадянства мало причинитися офіціяльне видання Наукового Товариства ім. Шевченка ві Львові „Український Правопис“, опрацьований академиком М. Возняком. Безперечно, що цей правопис не міг нікого вдоволити — ні його авторів, ні українських письменників та журналістів, бо ж він був фактично компромісом двох українських культур, а не суцільним українським правописом; був так само спробою припинення правописного хаосу аж до хвилі, коли по довших літах співпраці всіх українських учених удасться виробити одну всеукраїнську літературну мову й один всеукраїнський правопис. Автори „Українського Правопису“ лічилися з тим, що його прийдеться внедовзі виправити й змінити згідно з досвідом і щоденними потребами нашого культурного життя. Так буває в усіх народів, так повинно бути й у нас. Але до тих змін, виправок та остаточного випрацювання одного всеукраїнського правопису міг довести один-одинокий шлях — треба було прийняти спільний правопис наших найвищих національних наукових установ та змагати спільними силами до його поправи відповідно до кількалітнього досвіду та фактичних потреб культурного життя українського народу. Так думали автори „Українського Правопису“.

Та, на жаль, сталося інакше. Ми не зрозуміли нашого національно-культурного інтересу, не спромоглися на дрібку терпимости, застанови й карности. Проти „Українського Правопису“ піднялася буря демагогічної й нерічевої критики. Ні одно майже галицьке видавництво (крім видань В.П.У.В.), ні один часопис, ні один учитель, ні одна школа не вшанувала авторитету своєї найвищої наукової установи. „Український Правопис“ оставсь тільки німою декларацією. На наслідки такого становища не прийшлося довго чекати. Відтепер кожний майже часопис, кожний письменник чи журналіст, кожна школа, ба — навіть класа й учитель почали вживати „свойого“ правопису.

Це все довело в щоденній практиці школи й педагогічній праці вчителя до трагічного становища. Воно й примусило вчительський збір української гімназії в Перемишлі до знаного нам із березневих сторінок „Діла“ розпачливого кроку — звернутися до Кураторії Львівської Шкільної Округи з проханням, щоб вона приписала для цілої української гімназії в Перемишлі якийсь один (пропонувалося правописні правила Наукового Т-ва Шевченка з 1922 року) український правопис. При тому висловив цей учительський збір сподівання, що цей правопис може добути евентуально визнання в усіх українських школах у цілій Польщі.[1]

Цей виступ перемиського вчительства змусив і Львів зайнятися правописним питанням. Дня 5 квітня ц 1934 р. відбулася в „Рідній Школі“ правописна конференція українських мовознавців-учителів. На конференції були представники Філологічної Секції Наукового Товариства ім. Шевченка, „Рідної Школи“, „Учительської Громади“ та В.П.У.В. Доповідь на правописну тему виголосив проф. Матіїв-Мельник. Він переходив сторінку за сторінкою „Українського Правопису“ Наукового Товариства з 1929 року

правопису“, Київ, 1908 р., — проти правопису в Галичині. Див. „РМ“ І 303. І. О.

[1] Проти такого більш як дивного виступу перемиського вчительства Проф. І. Огієнко відіслав до „Нового Часу“ свою статтю: „Не туди дорога“. Стаття ця чомусь видрукувана в „Вогнях“. Ред.

(т. зв. академічного правопису) та давав до головних основ цього правопису свої критичні заваги.

По 4-ох годинній дискусії над цією доповіддю конференція на 15 приявних прийняла 13 голосами „за“ (2 „проти“) такі напрямні в справі правопису: 1) Визнається „Український Правопис“ (т. зв. академічний правопис) Київської Академії Наук і Наукового Товариства Шевченка ві Львові з 1929 року за обов'язковий для всіх шкіл, установ і видавництв; 2) В справі вживання апострофа оставляється вільну руку; 3) Окрема комісія конференції в складі 2-х членів предложить Філологічній Секції Наукового Товариства відповідні пропозиції в справі писання чужих імен; 4) Прохається українське громадянство стриматися від неорганізованих виступів у правописних питаннях. Перейшов також одноголосно дезидерат представника В.П.У.В.: „Прохається видавництва заступлених на конференції установ перейти негайно й беззастережено на академічний правопис із 1929 року“.

В дискусії над найдразливішими питаннями академічного правопису для західньоукраїнського громадянства стверджено такі факти: 1) Українська мова в своїх праджерелах не знала по кінець XVIII-го століття звука „г“, тільки „г“. Звук і літеру „г“ прийняли в частині інтелігентні шари західньої вітки українського народу. Отже оправдане є писання: генерал, педагог, вагон і т. д. Літеру „г“ перейняли від українців росіяни, а не навпаки, та передають нею свій звук „г“. 2) Українська мова не знає й не має твердого звука „л“, тільки посередній між твердим і м'ягким „л“. Отже оправдане є писання: електрика, атлет, філософ, філолог і т.д. Посереднє „л“ прийняли від українців росіяни та передають ним своє тверде й м'яке „л“. 3) Східні слов'яни, з-окрема українці, не м'якшать ніколи губних шелестівок (п, б, ф, в, м), для того й відгороджують від них відповідно м'які звуки. Отже оправдане є вживання в словах п'ять, б'ю, в'язанка, м'ясо і т. п. апострофа.

В часі дискусії ствердили деякі вчителі-україністи, — наперекір непокликаним критикам, — що прийняли академічний правопис у своїй педагогічній праці, що цей правопис не представляє великих труднощів у навчальній практиці, та що учні засвоюють його скоро й легко.

Було б пожадане, щоб і народні вчителі, члени В.П.У.В., дали докази національної карности та перейшли в своїй педагогічній праці і щоденній практиці на академічний український правопис. Бо в наших школах, літературі, пресі й щоденному житті прийметься тільки той правопис, що його накине саме життя, а не хто інший“.

Вступ до науки української літературної мови в »Гуртку плекання рідної мови«[1]

Сьогодні перший наш виклад із української літературної мови. Що ж то таке літературна мова? Це культурна мова якогось народу, витворена спільними зусиллями цілої нації впродовж віків. В протиставленні до літературної мови існують говірки, що їх знає кожний зо слуху, зате літературної мови треба добре вчитись, щоб знати її. Найсильніша говірка стає основою літературної мови та вбирає в себе все найкраще з інших говірок.

У нас, українців до війни, на жаль, не було однієї літературної мови. Були в дійсності дві літ. мові, а саме — східньо-та західньоукраїнська. Між ними була така велика відміна, що наддніпрянці не розуміли гаразд галицької книжки, а галичани книжки, написаної наддніпрянцем. Така дивовижність могла існувати тільки через кордон на Збручі, що не допускав до вільного порозуміння та співпраці розділених між дві державі синів одного народу. І тільки в часі світової війни відносини змінились. Тисячі галицьких українців пробували в Великій Україні; тисячі наддніпрянців гостювали в нас. Дотепер живе між нами багато земляків із Великої України, а в Великій Україні багато наших. Підо впливом цих взаємин обидва головні говори почали потроху зрівнюватись, і цей саме процес зродив думку однієї спільної для всіх українців літературної мови.

Міцні підвалини під літературну українську мову поклала Всеукраїнська Академія Наук у Києві, що 31 березня 1929 р. ухвалила правописні правила. Ці правила розв'язують та устійнюють багато неясних і неповних мовних справ, виходячи далеко поза межі правопису. Над ними працювали найкращі наукові сили з обох боків Збруча, і їх твір являється цінним вкладом в нашу літературну скарбівницю. Їм удалось схопити та закріпити правилами всю істоту української мови. Основою літературної мови поклали говір київо-полтавський, отже мову: Котляревського, Шевченка, Марка. Вовчка, Квітки та Куліша, але не знехтували

[1] Промова, виголошена 18. X. 1934 р. на зборах ГПРМ в Бучачі.

цінних особливостів інших говірок, головно галицьких.

Але ж. як кожний людський твір, має й твір Київської Академії свої хиби. На щастя, ці хиби та недостачі відносяться тільки до несуттєвих підрядних його частин, а тому ані трохи не зменшують великої вартости цілости; менше вартісне швидче чи пізніше заміниться кращим, бо праця над розвоєм української літературної мови й правопису не вгаває й не може вгавати, як довго живий та розвивається український Народ. Тому треба добре пізнати всі академічні правила, а тоді вже судити, а не так, як роблять багато з нас, що без знання повторюють за іншими аж до нудьги перетерті фрази.

У Великій Україні до 1931 р. праця біля вироблення української літературної мови на всіх ділянках людської думки йшла стомилевими кроками. У нас за цю важну працю взявся Проф. Др. Іван Огієнко, перший ректор Українського Державного Університету в Кам'янці, потім професор у Варшаві, що має за собою поважні наукові праці над нашою мовою вдавнину та в новіших часах. Від 1933 р. видає він журнал „Рідна Мова", перший того роду український журнал, присвячений виключно мовній справі та пропаганді висококультурних гасел, нпр.: „Української літературної мови треба добре вчитись, щоб знати її", або: „Для одного народу — одна літературна мова й правопис", „Дбаймо в с і про культуру своєї мови". Поруч журналу „Рідна Мова" видає Др. Іван Огієнко ще й популярну, дуже дешеву „Бібліотеку Рідної Мови". В ній знаходимо такі цінні праці, як „Рідне Писання" — про український правопис і основи літетатурної мови, та „Словиик місцевих слів, у літературній мові не вживаних". Хто хоче на ділі пізнати та навчитись української літературної мови та правопису, той без тих видань не обійдеться. Ідея творити по всіх місцях українського краю „Гуртки плекання рідної мови" вийшла також від Проф. Івана Огієнка.

Його ж виданнями будемо й ми користуватись в наших трудах біля вивчення української літературної мови та правопису.

Бучач. Яр. Марків.

Чистота й правильність української мови.

Відповідь на запитання наших Читачів.

Викрутка (Гр. Бучко, Hamilton). Англійське screw driver по-українському буде ви́крутка або розшру́бник. Не кажіть „скру драйвир".

Водяни́й — во́дний (Інж. М. Дерев'янко). В о д я н и́ й - це з води взятий, дуже близький до води, напр.: водяна́ квітка, водяна́ пташка, водяни́й млин, водяни́й шлях. В о́ д н и й — що має дальший стосунок до води: во́дний інженер, водна інспекція; у цім останнім випадку замість прикметника можна ставити родовий іменника: інспекція вод, чого в словах на -я н и й зробити не можна. Во́дяний — що має багато води, водянистий: Водяні вишні; у Грінченка I 247: На во́дяному місті стоїть село: усе там гарно родить.

Oberża, заї́зд (Проф. Л. Злотчанський). Польське oberża повстало з німецького Herberge „господа" через французьке auberge, італійське albergo. В мові польській це слово з XVIII в. Перекладаємо його: заїзд, корчма (але в старім значенні: заїзд, гостинниця).

Збіжжя (О. Мудрий у Фельштині). Слово це вимовляється так, як написане: zbiżżia або zbiżża; звичайно, не збіж'я.

Лантух (Гр. Бучко, Hamilton). Великий мішок у Східній Україні зветься л а́ н т у х, з нього й коню їсти дають. Те саме й р а́ н т у х. Прив'язаний до дишля мішок, що з нього коні їдять — р е́ п т у х. Всі ці слова походять із мови німецької.

Ми́сленик - мисли́тель. (Проф. Л. Злотчанський). Польське myśliciel перекладаємо через м и́ с л е н и к або м и с л и́ т е л ь. Академічний „Рос.-укр. сл." II 591 подає: ми́сленик, мисли́тель, мисле́ць. Нечуй-Левицький пише: Вільні ми́сленики; в Словнику 591: Ми́сленик бистроумний, прони́кливий, глибо́кий.

Ogrodnictwo ozdobne — мистецьке садівництво (Міський Архітект А. Ґудзяк). Польське ogród в літературній мові тільки с а д, с а д о́ к, а не говіркове город чи городчик; ogrodnictwo — тільки с а д і в н и́ ц т в о. Слово ozdobny можна перекласти різно: худо́жній, мисте́цький, оздо́бний, кра́сний. Ogrodnictwo ozdobne — „мистецьке садівництво", можна й „художне чи оздобне садівництво". Слова „оздоба" вживав Шевченко. Словник Б. Грінченка III 44 подає й „оздо́бний". Академія Наук р. 1928-го видрукувала два цінні словники: 1) Словник ботанічної номенклатури і 2) Х. Полонський: Словник природничої термінології.

Паліїв — Палієва, а не Паліїва. Ціла наша преса пише Паліїва, Паліїву, Паліївом і т. ін. Це

зовсім неправильно, — треба писати тільки: Палієва, Палієву, Палієвом і т. ін. Так само пишемо: з Києва, Почаєва, Матієва, Єремієва і т. ін, Див. „Рідне Писання“ І § 137, „РМ“ 1933 р. ст. 72. 185. 241.

Реманéнт, інвентáр (Інж. М. Дерев'янко) — обидві слові вживаються в нашій мові, але ремане́нт частіше. Академ. „Рос.-укр. сл.“ 1929 р. II 183 пояснює, що „реманéнт“ це сільсько-господарчий інвентар: У нього добрий реманéнт: плуги, борони, воли, коні. Слово латинське: remanentus, остаток; в польськім remanent готівка, залеглий податок, так і в мові зах.укр.; у сх. укр. і літературній реманент такого значення ніколи не має.

Святкувати, а не обходити. „За незалежність“ ч. 1 ст. 5 пише, що більшовики змушують по українських школах „обходити (obchodzić) ювилеї народження Лермонтова, Кольцова“. Ну, то й добре, що „обходять“ (=оминають) ці свята; гірше, коли змушують їх святкувати.

Скотарство (Інж. М. Дерев'янко). Російське скотоводство по-нашому буде тільки скотáрство. „Рос.-укр. технічний словник“ 1926 р. В. Дубровського ст. 19 рос. животноводство перекладає так само скотáрство. Слово тварúна — це всяка жива істота. Академічний „Рос.-укр словник“ 1928 р. II 133 слово „зоологія“ перекладає „звірознавство“. Слово „тваринництво“ штучне й незнане.

Новини з української мови.

Др. Іван Панькевич: Говір сіл ріки Руської був. Мараморoша в Румунії, відбитка з Х р. „Наукового Збірника“ Товариства „Просвіта“ в Ужгороді, 1934 р. ст. 1-32. Відомий дослідник Закарпатських говорів, Др. Іван Панькевич докладно описує тут, головно фонетично, почасти морфологічно т. зв. Рущанський говір, цебто говір сіл по річці Руській: Рус-Кривий, Поляни, Луги й Рускова. Це старі українські села, відомі з актів уже XIV в. Дослід Рущанського говору дає цінний матеріял для історії говору гуцульського; крім того, на основі цього говору „маємо вияснений та констатований зв'язок між говорами долішньо-марамороськими й буковинськими, а тим самим пізнаємо й стару дорогу й напрям переселення через Рускову на Сигіт і дальше на захід“ (ст. 31). Шкода, що автор зовсім оминув складню, а вона ж дала б цінні матеріяли. Думаю також, що мусимо — за прикладом цілого культурного світу — вживати тільки однієї граматичної термінології, академічної.

о. Ю. Кміт: **Словник бойківського говору**, „Літопис Бойківщини“ 1934 р. ч. 4. Це вже другий аркуш (ст. 17-32) бойківського Словника. Дуже б радив початкові слова (гасла) бодай розстрілювати, коли не можна складати їх чорними черенками. Наголос треба ставити в кожному гаслі. Видно, друкарня не має наголошених літер і ставить над ними найрізніші значки, а це сильно плутає читача, що може прийняти їх за лінгвістичні значки. Коли в друкарні нема значків наголосу, тоді ставлять прямовісну риску зправа за акцентованою голосною, напр.: Божи'на, Божи'ця, Бухті'ти, Бу'жня, Буя'х, Вирхня'к, Висі́ля', Вів' і т. ін., а такі прості лінії знайдуться в кожній друкарні. Шкода, що автор непослідовний в лінгвістичних значках, — раз пише кро́лі 18, будівля 20, бухті́ти 21, валів 22, а то без ї: повелиння 17, зілля 18, валівниця 22, видіти 26, висіля 28 і т. ін. Чому ї в „по сьвіті“ 31? Палатальність приголосної зазначається ще апострофом: брач', буч'а, бужн'а, вівч'ар, вир'ховод, бумбар', але не послідовно, бо маємо ще: вечеря 25, виняр 27, вівч'ар 29, вибланье 25, вибльече 29, полумацьок 26 і т. ін. Безумовно, значок ' буде тільки плутати читача, а дослідникові — через непослідовність — нічого не дасть. Дуже шкода, що автор не зазначає правдивої вимови губних з йотованими голосними, пише: бют 21, вíдмяк 31, — чи це bjut, widmjak, чи: widmiak, не знати, а це буде сильно збивати дослідника не українця. На ст. 23 читаю: Мудра Мар'я, як в печи́ вáр'я, але що визначає тут апостроф, не знаю; може це справді Marja, warja? Ліпше б і простіше зазначати м'якість приголосних загально прийнятим у правопису способом: бучя, бужня, вівчяр і т. ін., а тоді й плутанини не було б. Словник буде дуже цінний, але на його зовнішність треба звернути якнайпильнішу увагу.

о. Р. Лукань: **Прізвища й назви: Бойкевич, Бойки, Бойків, Бойківці, Бойко etc.**, „Літопис Бойківщини“ 1934 р. ч. 4 ст. 12-20. Автор подає 151 назву від Бойко від XIV в. аж дотепер, але старших назов дуже мало. Варто б переглянути Литовську Метрику та „Архивъ Юго-Западной России“ (в покажчики), — тут Бойків не мало. Бойки добре відомі й на Київщині. В Радомишлі була родина Бойченко (такого прізвища о. Лукань зовсім не знайшов). В м. Брусилові, Радомиського повіту, живе родина Бойків; батько Бойко обличчям своїм виразно відмінний від місцевого населення, ходив у синьому козацькому жупані. Див. іще „Рідна Мова“ 1934 р. ст. 338. Мати Шевченкова також була з Бойків, — Катерина Бойко.

Др. Іван Маріянович Крушельницький. Річник XIX-й „Української Школи“ 1934 р. на ст. 72-73 подає теплу посмертну згадку про передчасно померлого Др. І. М. Крушельницького, активного прихильника й співробітника „Рідної Мови“.

Ярослав Біленький: **Навчання української мови в середній школі**, „Українська Школа“ 1934 р. ст. 15-42. Автор докладно розповідає за розділами: І. Умовини навчальної праці, II. Цілі навчання рідної мови, III. Сьогоднішня роля й напрямні української мови, IV. Реалізація напрямних і V. Добір лектури у вищих класах давньої гімназії. На жаль, автор обговорює головно навчання літератури, про граматику тільки згадка. На ст. 16-й автор подає таку правдиву характеристику шкільних підручників укр. мови в Галичині: „Про підручники укр. мови просто ніяково говорити; вони зложені методами з-перед 30 років, перестарілі добором, непристосовані до потреб школи й молоді, без знания молодечої душі (Читанки А. Крушельницького),

тяжкі й перевантажені, або балакучі (О. Барвінського: Історія літератури), що гірше — з невідповідним вибором творів (О. Барвінський: Виїмки ч. II), а то й просто не до практичного вжитку (Граматика С. Стоцького), а всі вони нецікаві, далекі від життя, нудні. Це, кажучи обережно, просто глум над дидактикою XX. століття. Користуватися ними сьогодні невимовно трудно, а деколи просто неможливо". Автор не звернув уваги ще на одну річ у Читанках О. Барвінського: там мова всіх придніпрянських авторів сильно перероблена на місцеве наріччя...

St. Słoński: **Historja języka polskiego w zarysie**, Львів, 1934, 176 ст. Це популярно написана, але наукова й повна історія польської мови. Зовсім слушно зазначає автор у передмові: „Sądzę, że nawet najtrudniejsze i najzawilsze zagadnienia dadzą się przystępnie i zrozumiale wyłożyć", і цю правду треба б повторити багатьом нашим мовознавцям. Граматика ця звертає на себе увагу й українця, а то тому, що в ній дещо знаходимо й про нашу мову. Так, на ст. 9 автор розповідає про укр. народ і його мову, а на ст. 167 — про впливи української мови на польську. Але характеризуючи українську мову, Слонський, проф. слов'янських мов, допустив дві разячі недокладності. Автор твердить, ніби „literacki język małoruski w końcu XVIII w. zastąpił dawny cerkiewno-słowiański" (ст. 9), — ні, вже з XVI в. літературною мовою стає в нас і жива мова, про що свідчать десятки пам'яток з того часу (див. мою монографію: Українська літературна мова XVI в., 2 томи, 1930 р.); і чи вже ж проф. Слонський поважно думає, що до кінця XVIII в. в Україні була давня ц.сл. мова? Далі автор зовсім невідповідно характеризує стан українського дієслова, твердячи, ніби наша мова має „uproszczoną konjugację: czas teraźniejszy, jeden czas przeszły, przyszły". Та ж українська мова зберегла час давноминулий у повній силі по всіх говірках: був прийшов, була взяла, були пішли і т. ін., будучий доконаний: що будеш робила, слухати буде хотів і т. ін., форми: працюватиму, ходитимеш і т. ін., а говірково: ходив'єм, абих пішов, абисмо слухали і т. ін. Так само не можна твердити, ніби південноросійська мова „має багато спільного з українською" (ст. 8) — автор хотів це сказати, певне, про північноросійську мову. Окреслення акання — „akanie, czyli utożsamienie nieakcentowanych *o* i *a*" (ст. 8) — недокладне, бо не вказано, про котрий саме склад говориться. Приємно бачити в книжці розділ про чужі впливи (ст. 163-168), але чому нічого не подано про вплив італійський, такий вдавнину сильний? (див. вищезазначену мою працю т. I ст. 500-503). Думаю, що такі часті в польській мові йменники чол. роду на *-ista* повстали за італійським впливом (а з польської й до нас дісталися: цимбаліста й т. ін.). Відсутність складні в книжці зменшує її цінність. Іван Огієнко.

Мова наших видань.

Авторів і видавців просимо присилати свої видання для мовних рецензій.

Кооперативне право. Переклав і опрацював М. Корчинський, Львів, 1935, 240 ст. Перекладчик підкреслює в передмові, що його „найважнішим завданням було — дати українському кооператорові кооперативний закон справжньою українською мовою, не відступаючи від тексту й змісту оригіналу", і, як показує вся праця, передкладчик справді багато попрацював над мовою книжки. Правнича термінологія в Галичині в найгіршому стані, а перекладчикові „хотілося, щоб переклад не нагадував тієї правничої мови, що виробилась (у Галичині) підо впливом судових і несудових канцелярій; мова та на свіжій людині лишала враження, що так вона відірвалася від мови літературної, що тяжко її признати за мову українську" (ст. 6). Через це перекладчик оперся на академічний Правничий Словник, і обома руками користувався ним. Це великий поступ у галицькій правничій літературі.

Дуже шкода, що автор часом (але рідко) відступає від літературної мови й пише, напр. *щоби* зам. *щоб*, пише *би* по голосній (треба тільки *б*: дала б), міністр (міністер), кільканацять (кільканадцять), певніще (певніше), піді впливом (підо впливом). „нині мало є виглядів" 18 (тепер мало надії), для переведення ревізії 89 (для ревізії) і т. ін. На ст. 230-232 подається добре пояснення деяких правничих термінів, ужитих в книжці. Термін „уділ" безперечно невдалий, з польського udział; ліпша була б „вкладка", що її подає Правничий Словник і що загально знана в Україні. Цікаво, що польського który—котрий, як сполучника речень, зовсім у книжці нема, — ще один доказ, що без нього можна обійтися навіть у правничій мові.

Григорій Епік: **Том сатири**. Харків, 1930, ДВУ, 220 ст. Мова Епіка вбога, нових слів і сам не творить, і чужих не вживає. Зазначу звичайне тепер: Вирішальна промова 7, Таня ледь-ледь посміхнулася 22, Ледь-ледь лиснів ніс 31, Рвучко потис руки 144, Жодного дня не забував 6, Це призвело б до затримки 5, Призвів би до краху 5 і т. ін. Добре пише: Дві найщасливіші слові 29, Великий мистецький талан 55 (а не конечно: талант). Складня добра: Кінець промові 63, Ударивши у дзвона 20, Одчинивши стола 20, Наказа виконав 27.

На мові Гр. Епіка бачу помітний вплив галицької літературної мови: зі (зо) мною 53, зіперлись 34, Злостилася на чоловіка 71, Вертав (вертавсь) до дому 24. 69, Примхлива *є* доля людська 55 (тут *є* зайве), Против 52, лише (тільки) я 8. 71, відогравав 6, Де той винуватця 11, Чекала на нього 5. 125, Очікує на мене 54. 7. 32, Агітує населення за індустріялізацією 31 (поруч добре: Він стояв за Степана 103), Прощаючи (-ся) 55 і т. ін.

В складні любить родовий без *до*: Дійшов тієї щасливої думки 29, Дійшовши краю 34, Доліз краю 129.

Часом місцеві слова й вимова: Усю осінь гибіють (бідують, гинуть) тут люди 26, попадіну (= попадину) 7. 60.

Стрічаємо й русизми: Пішов *по* іншому шляху (іншим шляхом) 5, Чим скоріше говорив, тим сильніше... 148, треба: Що-то. Часом штучний

літературний словолад: Зіперлись *на* довгий сучкуватий з вишнини ц і п о к 34.

Пише сковородку 29 замість сковорідку, але безкінечні степи 215 зам. безконечні.

П а в л о Н е ч а й : **Зачароване коло.** Гуморески. ДВУ. 1929, Харків, 158 ст. Автор мало дбає про мову, — мова гуморесок бліда. Таких народніх виразів, як „Розмальована вивіска вбирала очі в себе" 5 тут мало. Як і всі наддніпрянські письменники, П. Нечай за народньою мовою вільно вживає прямого об'єкта в формі родового: Повісила на двері великого іржавого замка 15. Поклали Тетяну на воза 33. Ґудзик припадав Грицеві на носа 51. Поклав портфеля під ліву пахву 51. За карбованця кота охристить 76. Дяк прóбував на крилосі голоса, порипуючи ним 101. Кинуть у таз п'ятака 102. Закочували під лоба очі 102. Хтось задзвонив у дзвона 107 і т. ін. Але: завдатку дано один карбованець 145, — послідовніше було б: одного карбованця.

Златоструй української мови.

Дівчи́на, як пóвна *кві́тка* 60.

Довелóсь на стáрості *лі́тях* осиротíти 60.

Нехáй мене́ *мир* не знáв 63.

Сиди́ть Оле́на *між* дружóк 66.

Знайшлá відьма ножá й пірце́ якéсь *нагово́рене* 66.

Не зрáджу своє́ї дівчи́ни 62. Не пізнáла самóї себе́ 65.

Пожáлуй старý *не́ньку*, що тебе́ ви́кохала 68. Рáно почáв з не́нькою рáдитись 63. Не́не, піидý я до тíтки в гости́ну 64

Іде́, *ні* на що не вважáє 65.

Не бáчила її *ніко́ли* 65.

Та вже *ні́чого* казáти: бери́ Оле́ну 63.

Удáрилась *об* зе́млю лáстівка 66.

Обсі́ли столá 66.

Хібá ж ти собі дрýгу дівчи́ну знайшóв, крáщу *од* ме́не 62.

Одно́ коло 'днóго 62.

Одружи́вся з не́ю 68. Див. брати, взяти.

Оче́й з не́ї не звів би 70. Я óчі свої ви́плакала 62. Розкáзує про тих люде́й, мов вони́ в не́ї перед очи́ма 61.

Оле́на повелá *пе́ред* 67.

Ви́бігла вонá та й *перейнялá* йогó 61.

Переки́нулась старóю бáбою 66.

Пішлá тим шляхóм 65.

Не дóвго мáявся *пó* світу 70.

Хорóша булá дівчи́на, як *пóвна* квітка 60.

І вчóра, і *позавчóра* тебе́ не булó 61.

Не зрáджу своє́ї дівчи́ни, *пóки* жив бýду, пóки світ сóнця 62.

Поклáв у пе́ршу неділю сватів засилáти 63.

Сóнце пече́ її, звернýвши з *пóлудня* 65.

Піидý та й вас *проведý* до сусідки Гáнни 60.

Прóситься Хи́ма в мáтері: Не́не, піидý я до тíтки в гости́ну 64.

Простягни́ рýку; простягнýла 66.

Червóна кров закáпала з *пýчки* (=руки) 66.

Рáно почáв з не́нькою рáдитись 63.

Сльóзи самі́ з оче́й *ри́нуть* 60.

Іди́, дóню, іди́, мóже *розвáжиш* своє́ се́рденько 64.

Починá на *світ* займáтись 61.

Сéї óсени вас повінчáю 64.

Ски́нулась вонá лáстівкою 66.

Старá тíтка, старá-старене́зна, аж її мох покри́в 65.

І дрýжки молоде́нькі гудýть коло не́ї, як *ті* бджíлки золотí 66.

Ті́тка жилá у дрýгому селí 64. Піидý я до тíтки в гости́ну 64.

Ті́шаться та рáдуються своéю дити́ною 59.

Хóдить по садóчку, *тóпче* пахýчі квíти 61.

Наказáв *хóроше* поховáти йогó 60. На світí хóроше живе́ться 61.

Вже *час* мені́ до робóти 60.

Через не́ї мій вік молоди́й пропадáє 62.

Чутнó, як рве десь вóду з лотокíв 65.

Скажи́ *щи́ру* прáвду 61.

Пожáлуй стару не́ньку, *що* (а не к о т р а) тебе́ ви́кохала, *що* своє́ здорóв'я стрáтила 68. Пішлá тим шляхóм, *що* до бóру 65.

Турчáть та турчáть *щодня́*, щогоди́ни 68.

Дописи Прихильників рідної мови.

До україністів. Високодостойний Пане Професоре! Не з пустої формальности, тільки з глибокого пересвідчення, що робите дійсно велике діло, на порозі третього року видавання „Рідної Мови" бажаю Вам, щоб Ваші ідеї й гасла сповнились. Потреба в нас такого журналу — це річ, що над нею нема що довго думати! Україністи в Станиславові над потребою такого журналу довго радили, радили, обчисляли, розважали й бракло нам... віри, що діло вдасться! Аж Ви врятували честь україністів і поставили нас перед доконане діло. Тепер черга на нас, україністи! Піддержімо „Рідну Мову" морально й матеріяльно, щоб вона стала твердо на ноги!

Яворів. Др. І в а н В е л и г о р с ь к и й.

„Рідна Мова" й українське студентство. До Високодостойного Головного Редактора „Рідної Мови" Проф. Д-ра Івана Огієнка. Українська молодь високих шкіл у Варшаві почувається до милого обов'язку, через „Викладово-Видавничу Секцію" при „Українській Студентській Громаді" у Варшаві, що репрезентує її в культурно-освітній ділянці, зложити Вам, Високодостойний Пане Професоре, найщиріший привіт і висловити вдячність за піднягтя такої успішної й всебічної праці на рідномовному полі. Ми переконані, що таке витривале й послідовне здійснення гасла: Для Української Нації одна літературна мова й один правопис — це великий вклад в Ідею нашої єдности, й тому розуміємо потребу індивідуального й організованого плекання рідної мови. Ми - коли йде про Варшаву — у своїй праці практично придержуємося цієї засади, що її теж визнало все українське студентство. Цю нашу внутрішню працю хочемо поглибити та поширити через посилену діяльність серед загалу як студе́нтства, так і суспільности, щоб вони знайшли не тільки зрозуміння для морального боку справи, але теж належно оцінили матеріяльні потреби Видавництва; бо дуже добре знаємо, які труднощі

мусить поборювати Редакція в зв'язку з виданням „Рідної Мови". Ми будемо старатися в міру своїх скромних сил бути Вам, Високодостойний Пане Професоре, помічними.

Тим більше відверто й щиро можемо заявити свою пошану для Шановного Редактора »Рідної Мови" й справи, що він її репрезентує, бо живемо в тому ж осередкові, що в ньому виходить „Рідна Мова" й маємо нагоду ближче знати її Високодостойного Редактора Проф. Д-ра Ів. Огієнка, що його — крім усіх заслуг для науки — українське студе́нтство високо цінить і шанує ще й за прихильне становище супроти нього здавна, а зокрема, коли йде про Варшаву. За Старшину: Мицко Любомир, провідник. Томків Богдан, секретар.

Як я приєдную передплатників „Рідній Мові"- Опишу Вам, як я проповідую ідею „Рідної Мови". Отож, кого тільки стріну, зараз зачинаю балачку про мову. — Брате! — зачинаю я з кумедними рухами рук. Перестань говорити незрозумілою тарабарщиною. Навчайся доброї української мови. Вона виросла, наче та квітка, в степу: свіжа, чиста, пахуче - здорова... Так, вона там, на сході, наче квітка красується... Її чистили, пильнували, підливали такі огородники, як: Котляревський, Основ'яненко, Тарас, Вовчок, Куліш, Українка, Коцюбинський і багато інших. А в нас? У нас буйно ріс бур'ян.., А огородники? Їх не було... або так, якби не було. Наші вчені мали „ковану" німецьку мову, мали добре вироблену польську мову... А своя? „Дасть Біг",— „Колись будем і по-своєму глаголать"...Так, так, друже! — кінчав я свою кумедно-палку промову, — ми мусимо вчитися своєї доброї літературної мови, мусимо читати твори наших старих і нових добрих письменників, мусимо передплачувати одинокий журнал — скарб, присвячений вивченню всеукраїнської літературної мови: „Рідну Мову". Тут пильніше глянув я на свого Товариша — це був богослов. Міна в нього була соромлива... Добрий знак — подумав я собі, — коли людина ще соромиться.

— Ти б прочитав собі „Рідну Мову" — кажу я йому одного разу. — Я позичу! . Узяв кілька чисел і миттю прочитав; у його мові зникли деякі похибки. Я був на небі!..

— Ти б собі передплатив „Рідну Мову" — кажу я до його. Ти ж поїдеш за кілька тижнів до університету, то ж не зможеш у мене позичати. — Передплати!.. Я дам тобі чека!..

— А гроші??... кидає сердито він. — Гроші? Господи! Та ж я бідніший за тебе, а якось златав! Я ж уже кілька років сиджу вдома без роботи, а ще таки знайшов 2-3 злоті, знайшов спільників і маємо „Рідну Мову". Переконав... Дав слово, що передплатить „Рідну Мову". Так, так, Високодостойний Пане Професоре, — за кілька днів матимете ще одного передплатника, а я матиму моральне задоволення, що мені вдалося притягнути хоч одну людину до піддержки такого цінного журналу.

Видинів, пов. Снятин, 12. X. 34. І. Мойсяк

Українська мова в Канаді й Америці.

Студентські організації, передплачуйте „Рідну Мову"! В імени Української Студентської Організації Едмонтонського відділу посилаю Вам річну передплату на „Рідну Мову". Жалкуємо, що через фінансові клопоти ми не могли скоріше передплатити „Рідну Мову", що нам дуже потрібна. Віримо, що кожний відділ Української Студентської Організації передплатить „Рідну Мову". 22. XI. 1934. Едмонтон, Емілія Андрусів, Голова У. С. О.

Винародовлення Українців в Америці. Від якогось часу одинокий український щоденник „Свобо́да" друкує статті на теми навчання рідної мови під загальним заголовком: „За одну літературну мову". Я думаю, що це ще більше зверне увагу на нашу „Рідну Мову". Але не дивлючись на це, я не бачу доброго ґрунту для рідного слова за океаном, бо занадто сильно в'їлася тут у нас англійщина. Загальний вплив чужої мови робить своє. Тутешня молодь не хоче й не може вживати мови своїх батьків. Та й батьки безсильні. Так, вони посилають своїх дітей до українських шкіл, але це ще не значить, що діти знатимуть свою мову, бо дуже часто роблять це, аби не наражатися на сором від своїх знайомих. В українських родинах звичайно не говорять рідною мовою, — калічать по-англійському. 22. XI. 1934. University of Dubuque, Ф. Луців.

Хто винен за винародовлення нашої еміграції в Америці. З сумом прочитав я редакційну статтю в ч. 13-м „Рідної Мови": „Рятуймо нашу еміграцію від мовного винародовлення!" Все, що пишете, є майже на 100 відсотків гірка правда... Так, історія осудить, але не тільки тутешню українську жінку-матір, батьків, але може гостріш осудить самих провідників, нашу інтелігенцію, що цілі десятиліття головну свою увагу звертали не на плекання своєї культурно-національної ідеї, не на збереження й продовження свого національного *я* в своїх дітей, а на що інше. Займались багато політиканством (не політикою; о, якби була тут справжня політика, українці інакше стояли б!), релігійним сектанством та баламутством народніх мас, що кінець-кінцем стратили довір'я й пошану до своїх проводирів, а самі не знають, куди ж їм іти... 30. XI. 1934, Newark, Лев Безручко.

Українська молодь в Америці не знає рідної мови. „Бюлетень Гетьманської Управи" ч. 21 повідомляє, що Гетьманська Управа постановила, з метою посилити пропаганду серед молоді, завести англійську сторінку в часопису „Наш Стяг" („Січ"). Цебто — наша молодь в Америці української мови вже не розуміє...

З життя україністичного гуртка в Новому Йорку. Недавно я зорганізував наших студентів в університеті в Новому Йорку. Є вже коло 20-ти членів. Стале приміщення маємо таки в університеті. Вже ми почали свою працю: самоосвідомлення щодо рідної історії, мови й т. ін. Постановили також домагатися від Університету навчання української історії, мови, літератури. 21. XI. 1934. Новий Йорк, Л. Годівський.

Початкова Граматика української літературної мови.

49. Коли давні *о*, *е* не змінюються на *і*.

Старий, аж лоб йому мохом обріс і сон його не бере. Увесь день падав дощ. Лев — цар звірів.

Яка доля глухих звуків у нашій мові? В що вони перейшли? Чи *о*, *е*, що повстали з ъ, ь, можуть змінятися на *і*? Чи в новопозичених чужих словах змінюється *о*, *е* на *і*? Чому воно тут не змінюється?

Давні глухі звуки ъ та ь у нашій мові в деяких умовах перейшли на *о*, *е*, але ці *о*, *е* ніколи на *і* не змінюються: рътъ — рот, лъбъ — лоб, вьсь — увесь, дьнь — день. Це частенько буває перед *р*, *л*, напр.: вовк, торг, змерз, бо з вълкъ, търгъ.

В нашій мові чимало є позичених слів різного походження: староцерковних, нових европейських і ін.; у цих словах звичайно *о*, *е* не змінюється на *і*, напр.: Бог, ангел, закон, апостол, доктор, том, вагон і т. ін. Але слова давнопозичені зукраїнщилися, а тому в них *о*, *е* перейшли вже на *і*: піп, піст, кімната, папір і т. ін.

Завдання 162. Добре пам'ятайте, що давні глухі звуки ъ і ь дали в нас такі *о* та *е*, що ніколи не змінюються на *і* в закритому складі. Перекладіть на сучасну мову й запишіть до зши́тка оці давні слова: ръть, лъбъ, дъждь, кръвь, мъхъ, дьнь, вьсь, львъ, чьсть, тьсть, отьць.

Завдання 163. Друге *о*, *е* в т. зв. повноголосних формах, цебто тих, що мають *-оро-*, *-оло-*, *-ере-*, *-еле-*, звичайно не змінюється на *і*. Запишіть до зшитка:

Пишемо й вимовляємо: город, ворог, голод, вперед, берег, шелест і т. ін., але: моріг, оборіг, поріг, сморід, сковорідка, роздоріжжя, підборіддя, підворіття, Запоріжжя.

Завдання 164. Розрізняємо закритий склад давній і новий. Більшість наших закритих складів нового походження. Знаючи, що ъ і ь були вдавнину голосні звуки, скажіть, які склади були в оцих словах: хлѣ-бъ, ро-гъ, по-пъ, пе-чь? По скільки складів було в оцих словах?

Таким чином із давнього двоскладового з відкритими складами слова ко-нь стало з бігом віків односкладове, бо кінцеве ь зникло, а о змінилося на *і*: кінь.

Ось через це в науці правило про зміну *о*, *е* на *і* подається так: давні чисті о, е змінюються в українській мові на *і*, якщо в дальшому складі були ъ, ь або и.

Завдання 165. Дуже легко розрізнити, коли наше *і* повстало з давнього ѣ, а коли з о або е. Те *і*, що повстало з ѣ, позостається в слові і при його зміні, напр.: сіно, сіном, сіна і т. ін. Навпаки, коли *і* походить із о чи е, то при зміні воно в відкритих складах завжди буде *о*, *е*: сіль, піч, але: соли, печі.

Наше *і* з давніх ѣ та е вимовляється чисто й сильно м'якшить ту приголосну, що по ній стоїть: сіно, плів; *і* з о вимовляється трохи не так чисто, але в літературній вимові різниця дуже мала або й зовсім нема. В Галичині це *і* з ѣ та *е* писали *ї* по м'яких приголосних: сїно, лїс, але тепер уже так не пишуть.

Завдання 166. Знаючи, що давні чисті о, е змінилися в нас у закритому складі на *і*, а давні ъ, ь дали в нас незмінні *о*, *е*, напишіть по давньому, цебто по-старослов'янському, ось ці українські слова: віл, кінь, стіл, мох, лев, лева, день, рот, шість.

Завдання 167. Перепишіть і запам'ятайте оце.

По-літературному треба ось так говорити й писати, а не так, як у дужках ( ): обі́два (оба), бу́блик (обаранок), образа (обида), ще́дрий (обильний), зви́чай (обичай), хмара (облак), байду́жий (обоятний), так чи аякже (овшім), садо́к (огород), один (оден), одина́дцять (одинайцять), одчайдух (очайдух), справа (орудка), обере́жний (осторожний), відкрити чи відчинити (отворити), офіце́р (офіцир), же́ртва (офіра), самови́дець (очевидець), о́чки (очка), по́милка (ошибка, блуд), обмани́ти (ошукати).

50. Коли писати *и*, а коли *і* по звуках *г*, *к*, *х*.

Якби Бог слухав пастуха, давно б вигинула череда. Язик доведе

до Києва й до кия. Куди вітер хилить, туди й гілля гнеться.

Гидкий, гидота, загибель, кислий, килим, кишка, хитати, химерний.

Кіт — кота, кінь — коня, ківш — ковша, хід — ходу, хірт — хорта.
Кыєкъ — Київ, конь — кінь.

Чи однаково вимовляємо *к* в словах покинь і кінь? Коли по *г, к, х* в середині слова треба писати и, а коли і? Як дізнатися, що писати? Як треба вимовляти *ги, ки, хи*? Чи можна вимовляти *ге, ке, хе*? Що значить *хйба* і *хіба*?

В середині слова по задньопіднебінних приголосних *г, к, х* **треба писати** *и*, **а не** *і*: погибель, кислий, хитрий, сокира, Київ.

Але коли при зміні слова по *г, к, х* **стає** *о*, **тоді треба писати** *і*, **а не** *и*: гість — гостя, кіт — кота, кінь — коня, хірт — хорта. Звук **о** пишемо в відкритому складі, а **і** — в закритому.

Завдання 168. Спишіть оці речення і підкресліть *и* по *г, к, х*.

Біда біду перебуде: одна згине, десять буде. Хто не слухає кива, той послухає кия. Нерад явір хилитися, — вода корінь миє.

Завдання 169. Давні гы, кы, χы в нашій мові перейшли на *ги, ки, хи*. Спишіть оці слова й запам'ятайте, як їх писати.

Гицель, гидкий, кидати, кивати, кипіти, кисіль, хилитися, хист, хитрий; хіба́ = чи, хйба = помилка.

Не вимовляйте тут *і* по *г, к, х*, — треба вимовляти *и*!

Завдання 170. Давні го, ко, χо в закритому складі перейшли в нашій мові на *гі, кі, хі*. Полінійте отак зшитка й спишіть по рядках от ці слова, що мають *і* по *г, к, х*: загін, гіркий, кінь, ківш, кізка, кіл, кіт, кір, кісник, кістка, кіш, захід, хірт.

Коли писати **і** *по* **г, к, х.**

Коли при зміні слова по *г, к, х* стає *о*, тоді треба писати *і*.			
Закритий склад	Відкритий склад.	Закритий склад.	Відкритий склад.
Пишемо *і*:	Бо *і* чергується з *о*:	Пишемо *і*:	Бо *і* чергується з *о*:
Гість	*гостя.*	*Кінь*	*коня.*

Завдання 171. Спишіть оці речення й поясніть, чому треба саме так писати

Не чесала к*і*с. Хліб довго к*и*с. Прийшов йому заг*и*н. Заг*і*н для отари. К*і*шка ззіла к*и*шку. Х*і*ба́ йому хйба завадить? Такий к*і*нь, хоч к*и*нь. К*і*т мишей ловить. В морі к*и*т - риба живе.

Завдання 172. В західньоукраїнських говорах дуже часто вимовляють *ке* замість *ки*: кеслий, кеснути, парубке́. Не вимовляйте так! Спишіть до зшитка:

Треба писати: всі парубк*и*, всі книжк*и*, всі жінк*и*, к*и*слий, к*и*снути, к*и*нути. Пишемо *ке* головно в словах чужих: керувати і т. ін., та ще: кепкувати, кепський.

Складу *ке* ніколи не пишемо й не вимовляємо!

51. Коли писати *ли, ри*.

Тр*и*вожно др*и*жав чорнобр*и*вий закр*и*вавлений парубок і все хр*и*стився. Гл*и*таї погл*и*тали нашу працю.

Крьстити, крьстъ, кръвавый, кръвь, бльснжти, блѣскъ поглътити.

Що таке склад закритий і відкритий? Що то за звук був удавнину ъ, ь? Як по-літературному вимовляємо давнє ръ, рь в складі відкритому? Як вимовляємо це ръ, рь в складі закритому?

По українських говорах вимовляють: крівавий, кревавий, кровавий, кирвавий, кервавий, кірваний і т. ін., але найчастіше—кривавий. Чи добре було б, коли б ми так писали й по-літературному? Чи літературній мові потрібно так багато форм?

Форми, як і слова, бувають чинні й ялові. Чинні форми й слова все вносять до мови щось нове й потрібне, а ялові нічого нового до мови не вносять; напр. слово *рутинований* при нашому *вправний* ялове; так само ялові форми керниця, кирниця й т. ін. при криниця. Літературну мову культурні народи для того й творять, щоб мати в ній слова й форми чинні, а не десятки ялових говіркових.

У відкритих складах давнє сполучення ръ, рь в літературній мові передаємо тільки через *ри*: криниця, кривавий, христити, але в закритих складах маємо *ро* або *ре*: кров, хрест.

Давнє лъ, ль завжди вимовляємо як *ли*: блищати, блиск.

Завдання 173. Спишіть до свого зшитка оці слова й запам'ятайте, що в них завжди пишемо *ри*, бо воно в відкритому складі.

Гримати, гриміти, дрижати, кривавий, криниця, кришити, тривати, тривкий, стриміти, тривога, тримати, христити, хрищений, перехрищувати, чорнобривий.

Ніколи не пишіть тут *рі*, *ре*, *ро!*

Від Редакції й Адміністрації.

Місяць лютий — місяць розбудови „Рідної Мови". Продовжуємо акцію розбудови „Рідної Мови" й на місяць лютий, щоб кожний спромігся доложити й свою цеге́лку до рідномовної нашої будови. Див. заклик у ч. 1 (25) ст. 31-34.

Дякуємо за новорічні привіти всім, хто їх нам прислав! Аби лишень сповнились усі ці добрі побажання!

„Фонд Рідної Мови". Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на „Фонд Рідної Мови": Н. Павельчак 44 зл., П. Довгань 10, Д. Щербицький 4, Д. Коломієць 3, І. Василашко 2·60, І. Кулиняк 2, Демчишин 2, В. Квасницький 1·50, С. Злотчанська 1·50, О. Цинкалівський 1·50, Т. Тарасюк 1, А. Качан 1. А разом — 74·10 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі на „Фонд Рідної Мови" широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подаємо в дальшому числі.

До „Гуртків плекання рідної мови". Учителі рідної мови в „ГПРМ" подбають, щоб кожний член знав рідномовного гімна: „Наша твердиня" С. Черкасе́нка (див. вище ст. 63-64). Подбають також, щоб цього вірша читано на всіх академіях.

Шукаємо видавця на оці праці Проф. Др. Івана Огієнка: 1) Складня української мови, 2) Шевченкова мова, 3) Граматично - стилістичний словник Шевченкової мови, 4) Граматично-стилістичний словник української літературної мови, 5) Милозвучн сть (гнучкість) української мови і 6) Сучасна українська літературна мова, мова М. Рильського.

Philbrick M., College Heights, Alberta. Ви прислали, як передплату, два зовсім зіпсуті дол.; їх відіслано Вам 12. XI. 1934 порученим листом, Просимо сплатити борг.

Розрахункові бланкети, сині, посилаємо з цим числом усім нашим передплатникам. Хто висилає передплату цим бланкетом, нічого за пересилку не платить; на звороті бланкета можна писати про ціль вплати. Звичайно, й наші чеки ПКО ч. 27.110 позостаються в силі. Сердечно просимо всіх наших боржників якнайшвидше сплатити свої борги. Кому синій бланкет непотрібен, просимо передати його особі, що стане передплатником „Рідної Мови".

Другий річник „Рідної Мови", ч. ч. 13-24 у мистецькій оправі з англійського полотна, з золотими написами на блакитному полі, тільки 7·50 зл. з пересилкою. Перший річник (без 2 і 3 чисел) 5 зл., другий неоправлений 6 зл.

Оправа для „Рідної Мови" 1934 р. Замовляйте завчасу оправу на „Р. М." 1934 р., а то знову багатьом забракне її. Мистецька оправа з англійського синього полотна, з золотими написами. Ціна 1 зл. з пересилкою. Хто замовить, тому пришлемо з 3(27)-м числом „Р. М."

„Рідне Писання" ч. І в мистецькій оправі 1·50 зл. **„Словник місцевих слів"** у такій же оправі 2 зл. з пересилкою. Без оправи — на 50 гр. менше.

Виправлення рукописів. Редакція „Рідної Мови" приймає замовлення виправляти рукописи для друку. Виконання якнайшвидше. Приймемо мовне керівництво виданням.

Боржники „Рідної Мови", перечитайте відозву до вас вище, ч. 1 на ст. 31-34.

— Адреса »Рідної Мови«: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Европі 9 зл., в Америці 2дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістануть »Рідну Мову« від 1 числа: Річник І (без 2 і 3 чисел) 5 зл.; річник II — 6 зл., оправлений 7·50 зл.

Відповідальний Редактор *Л. Грималo-Сідлецький.* Друкарня ОО. Василіян у Жовкві